

องค์ประกอบการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
ในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอลำปำ จังหวัดตรัง
Communication Components for Transmission Wisdom in Local Fishery
of Li - pung Community, Palian District, Trang Province

โดย
อภิญา รัตนไชย

คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

กันยายน 2561

ทุนอุดหนุนวิจัยเงินรายได้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ประเภททั่วไป

ประจำปีงบประมาณ 2554

บทคัดย่อ

องค์ประกอบการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง

Communication Components for Transmission Wisdom in Local Fishery of Li – pung Community, Palian District, Trang Province

อภิญา รัตนไชย

คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

Email : apinya.r@psu.ac.th

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาองค์ประกอบของการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มเป้าหมายคือ ผู้อาวุโสหรือผู้นำที่ไม่เป็นทางการในชุมชนที่ได้รับการนับถือว่าเป็นผู้มีความรู้ และ เกษตรกรที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านในชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก เกี่ยวกับกระบวนการสื่อสารในแง่ขององค์ประกอบต่าง ๆ ได้แก่ ผู้ส่งสาร ตัวสารหรือเนื้อหา ช่องทางหรือวิธีการสื่อสาร และผู้รับสาร ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับ เครื่องมือประมง วิธีการในการทำประมง และความเชื่อในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชน สำหรับเครื่องมือประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง มีทั้งหมด 8 ชนิด ได้แก่ 1) ไชปลาตุทะเล 2) หยองดักปู 3) ไชปลาเก๋า 4) สวิงครอบปลา กุ้ง 5) เบ็ดราวปลากระพง 6) เบ็ดทุ่ม 7) อวนล้อม และ 8) เรือพริส เครื่องมือประมงพื้นบ้านของชุมชน จะมีการสร้างหรือประดิษฐ์จากวัสดุที่มีอยู่ในชุมชนหรือมีอยู่ในธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพังสามารถแยกตามองค์ประกอบของการสื่อสารได้ดังนี้ ผู้ส่งสาร คือ คนในชุมชนที่มีความรู้ ความชำนาญ ความเชี่ยวชาญ ในด้านการทำประมงพื้นบ้าน เนื้อหาสาระของสารที่ถ่ายทอดคือ การสร้างและการใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้าน วิธีการหรือเทคนิคในการทำประมงพื้นบ้าน และความเชื่อต่าง ๆ เกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้าน ช่องทางการสื่อสาร ส่วนใหญ่ช่องทางหลักในการถ่ายทอด จะใช้การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ โดยการสอนหรือถ่ายทอดกันต่อมาจากคนในครอบครัวจากรุ่นสู่รุ่น ผ่านการพูดคุย การสาธิต และการลงมือปฏิบัติตามคำบอก และผู้รับสารส่วนใหญ่ จะเป็นคนในครอบครัวหรือเครือญาติของผู้ส่งสาร มีผู้รับสารที่เป็นคนในชุมชนหรือนอกชุมชนบ้างแต่ไม่มากนัก สิ่งที่ควรคำนึงถึงในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนคือ ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์มากพอที่จะเป็นแหล่งข้อมูลของชุมชนมีจำนวนน้อยและมีอายุมากขึ้น นอกจากนี้ ผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นยังมีจำนวนไม่มาก การจะเผยแพร่หรือถ่ายทอดภูมิปัญญาไปยังผู้รับสารจำนวนมากจึงยังไม่สามารถทำได้ ดังนั้น ชุมชนควรมีการจัดการองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวผู้ส่งสารให้สามารถถ่ายทอดได้อย่างต่อเนื่องและเพิ่มจำนวนผู้รับสารให้มากขึ้น โดยรวบรวมองค์ความรู้ของภูมิปัญญา

ในรูปแบบของสื่อต่าง ๆ เช่น วิดีโอ เอกสารสิ่งพิมพ์ เพื่อให้สามารถใช้เป็นแหล่งข้อมูลในการถ่ายทอดให้คนในชุมชนที่ไม่ใช่เพียงคนในครอบครัว รวมทั้งผู้ที่มีความสนใจจากภายนอกชุมชนได้ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชน และเป็นช่องทางในการเผยแพร่ออกไปสู่ชุมชนและบุคคลภายนอกให้มากขึ้น

ABSTRACT

Communication Components for Transmission Wisdom in Local Fishery of Li – pung Community, Palian District, Trang Province

Apinya Ratanachai

Faculty of Natural Resources, Prince of Songkla University

Email : apinya.r@psu.ac.th

The purposes of this research were to study the communication components for transmission wisdom in local fishery of Li – pung community, Palian district, Trang province. It was the qualitative research. The target groups were the senior or informal leader in a community who was recognized as a knowledgeable person and farmers who were local fisherman in the community. Data were collected by in-depth interview about the element of communication process; sender, message, channel and receiver. The research found that local wisdom in community fishing will be about the fishing tool, the method for fishing, and the belief in local fisheries of community. There were 8 types of fishing tools available in the community such as 1) Fish trap 2) Crab trap 3) Fish trap 4) Hand net 5) Long line or Baited Set line 6) Long line 7) Surrounding nets and 8) Local fishing boat. It was created or fabricated from existing materials in the community or in nature. Communication for the transferred of local wisdom in local fishery of Li-pung community, it could be separated by the elements of communication as follows: the sender was someone in the community who had the knowledge, expertise in the local fisheries. The messages were the creation and use of fishing tools, the methodology or technique of local fishing, and the beliefs about the local fishing. Communication channels, the most of the main channels used informal communication by teaching or relaying from family members from generation to generation. They transferred through discussion, demonstration, and action. The most receivers were the family members or relative of the senders. Some receivers came from the community or outside the community, but not much. Things to keep in mind, for the transfer of local wisdom in the local fishery are the community. The senders who have the knowledge, ability and experience enough to be the source of the community are few and older. In addition, there are not many local wisdom receivers and then the publication or transferring local wisdom to many receivers is difficult. The community should be able to manage the knowledge to be able to transmit continuously and increase the number of receivers. By gathering the knowledge of wisdom in the form of media such as videos

or documents because the medias can be used as a source of information to people in the community and outside the community.

กิตติกรรมประกาศ

ผุ้วิจัยขอขอบคุณ สำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่ให้การสนับสนุนเงินทุน สำหรับการวิจัยตลอดโครงการ ขอขอบพระคุณ ประชาชนในชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง ในความกรุณาสละเวลาและให้ความอนุเคราะห์ในการให้ข้อมูลสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ เป็นอย่างดี และในโอกาสนี้ขอขอบคุณ นายวงศ์ปกรณ์ ธาราสุข ดร.ปองเพชร ธาราสุข นายพงษ์พัฒน์ พิมเสน นายเอกพล ทองแก้ว และทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในการให้การสนับสนุนรวมทั้งช่วยประสานงานตลอดโครงการ จนทำให้ งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

อภิญา รัตนไชย

กันยายน 2561

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ.....	๕
ABSTRACT	๖
กิตติกรรมประกาศ	๗
สารบัญ.....	๕
สารบัญภาพ.....	๘
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	3
1.4 นิยามศัพท์	4
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 การตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	5
2.1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	5
2.1.1. ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาพื้นบ้าน	5
2.1.2. ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	7
2.1.3. ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	9
2.2 การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	10
2.3 การสื่อสาร.....	12
2.3.1. ความหมายของการสื่อสาร	12
2.3.2. รูปแบบการสื่อสาร	13
2.3.3. ทิศทางการสื่อสาร.....	15
2.3.4. ลักษณะการสื่อสาร.....	16
2.3.5. สัญลักษณ์ที่ใช้ในการสื่อสาร.....	16
2.3.6. การไหลของข่าวสาร	16
2.3.7. องค์ประกอบของการสื่อสาร	17
2.3.8 ลักษณะการสื่อสาร.....	18
2.4 ประมงพื้นบ้าน.....	18
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	20
2.6 กรอบแนวคิดการวิจัย	21
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	22
3.1 สถานที่ดำเนินการวิจัย	22
3.2 ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย.....	22
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล	22
3.4 การตรวจสอบข้อมูล	23

สารบัญ

	หน้า
3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล	23
3.6 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล	23
บทที่ 4 ผลการวิจัยและอภิปราย	24
4.1 ตอนที่ 1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง	24
4.1.1. ไชปลาตุกทะเล	24
4.1.2. หयोगดักปู	26
4.1.3. ไชปลาเก๋า	28
4.1.4. สวิงครอบปลา กุ้ง	29
4.1.5. เบ็ดราวปลากะพง	30
4.1.6. เบ็ดทุ้ม	32
4.1.7. อวนล้อม	33
4.1.8. เรือพริส	35
4.2 ตอนที่ 2 องค์ประกอบการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมง พื้นบ้านของชุมชนลิพัง	37
4.2.1. ผู้ส่งสาร (Sender)	37
4.2.2. สาร(Message)	38
4.2.3. ช่องทางการสื่อสาร (Chanel)	40
4.2.4. ผู้รับสาร (Receiver)	41
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	43
5.1 ปัญหาการวิจัย	43
5.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย	44
5.3 วิธีการวิจัย	44
5.4 สรุปผลการวิจัย	44
5.4.1. ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้	44
5.4.2. ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย	47
เอกสารอ้างอิง	49
บุคคลานุกรม	52

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	21
ภาพที่ 2 โซปลาดุกทะเล.....	25
ภาพที่ 3 โซดักปูที่ดัดแปลงจากโซดักปลาเก๋า.....	26
ภาพที่ 4 หยอดักปู.....	27
ภาพที่ 5 โซปลาเก๋า.....	28
ภาพที่ 6 สวิงครอบปลา กุ้ง.....	29
ภาพที่ 7 เบ็ดราวปลากระพง.....	31
ภาพที่ 8 เบ็ดทุ้ม.....	32
ภาพที่ 9 การวางอวนล้อม.....	34
ภาพที่ 10 การตกแต่งเรือพริส.....	35
ภาพที่ 11 การต่อเรือพริส.....	36
ภาพที่ 12 องค์ประกอบการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้าน ของชุมชนลิพัง.....	42

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

การเปลี่ยนแปลงประชากรที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ได้ส่งผลกระทบต่อแหล่งอาหารของประชากรโดยเฉพาะแหล่งอาหารด้านโปรตีน แหล่งโปรตีนในภาคพื้นดินไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชากรที่เพิ่มขึ้นได้อย่างเพียงพอ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงแหล่งโปรตีนจากสัตว์น้ำ ทั้งน้ำจืดและน้ำเค็ม ทำให้อาชีพการจับสัตว์น้ำเพื่อการบริโภคมีความสำคัญมากขึ้น และจากการเปลี่ยนแปลงของประชากรดังกล่าวแล้วนั้น ทำให้อาชีพประมงหรือการจับสัตว์น้ำได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการทำการประมงเพื่อยังชีพมาเป็นการประมงเชิงพาณิชย์ มีการใช้เครื่องมือและวิธีการต่าง ๆ ที่มีประสิทธิภาพในการเพิ่มจำนวนผลผลิตสัตว์น้ำให้ได้ปริมาณมากที่สุด โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในระยะยาว ทำให้ปริมาณสัตว์น้ำที่มีอยู่ตามธรรมชาติลดลงอย่างรวดเร็ว ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ได้รับความพยายามแก้ไขจากผู้ทำการประมงพื้นบ้าน โดยปรับประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ของท้องถิ่นตามอย่างบรรพบุรุษ ผ่านการเรียนรู้ การถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งในครอบครัวและนอกครอบครัว ภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ดังกล่าวนี้มักจะมีการสั่งสมและปรับประยุกต์ใช้กันต่อ ๆ มา จนส่งผลให้ความเป็นท้องถิ่นหรือชุมชนยังสามารถดำรงอยู่ได้ ดังที่ สุธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ (2540) ได้กล่าวไว้ว่า ถ้าจะอยู่ให้ยั่งยืนต้องมีรากเหง้าอยู่ที่ท้องถิ่น และประเวศ วะสี (2541) ได้แสดงความคิดเห็นว่า ในประเทศใดประเทศหนึ่งหรือชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ซึ่งมีประวัติความเป็นมายาวนานจะต้องมีปรัชญาแห่งชาติหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) จึงจะทำให้สืบทอดความเป็นประเทศหรือชุมชนได้

ปัจจุบันสังคมไทยให้ความสนใจด้านความรู้พื้นบ้านหรือภูมิปัญญาเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในสังคมชนบท ซึ่งส่วนใหญ่แล้วยังมีความเป็นชุมชนเกษตรหรือสังคมเกษตรอยู่มากนั้น พบว่า คนในชุมชนหลายชุมชนได้มีการนำเอาประสบการณ์และองค์ความรู้ดั้งเดิม มาปรับใช้ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน ทำให้คุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางและการเคลื่อนไหวของชุมชนในหลายพื้นที่ เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ประสานความรู้สองกระแสทั้งเก่าและใหม่เข้าด้วยกันในการดำรงชีวิต เกิดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่กันภายในชุมชนและระหว่างชุมชน โดยมีตัวบุคคลที่เรียกว่าปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ที่สำคัญ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญของคนในท้องถิ่น ซึ่งควรจะต้องมีการพัฒนาระบบการจัดการ เพื่อให้เกิดการประมวลและรวบรวมความรู้ต่าง ๆ ให้เป็นข้อมูลหรือสื่อการเรียนรู้ของชุมชน อันจะช่วยให้เพิ่มศักยภาพของการจัดการเรียนรู้ของชุมชนได้ และยังรวมถึงการสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ที่มีอยู่ในรูปของภูมิปัญญาของสังคมไทย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2540) ดังนั้นการจะเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ลึกซึ้ง นอกจากจะศึกษาในด้านความหมาย ความสำคัญแล้ว กระบวนการถ่ายทอดความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้ทรงภูมิปัญญาของชุมชนสู่คนรุ่นหลัง เป็นสิ่งที่ควรศึกษาอีกด้านหนึ่ง เพื่อเป็นประโยชน์ในแง่ของความเหมาะสมในการจัดการเรียนรู้ของชุมชนให้ประสบผลสำเร็จอีกด้วย

ประมงพื้นบ้าน เป็นการดำรงชีวิตด้วยการทำประมงแบบดั้งเดิม ซึ่งยังไม่มีการพัฒนาทางการผลิต การขนส่ง การรักษาคุณภาพผลผลิต โดยมากจะเป็นการทำประมงด้วยเครื่องมือประมงแบบง่าย ๆ เช่น อวน เบ็ด ลอบ ฯลฯ ชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านต้องพึ่งพิงอยู่กับแหล่งน้ำ เพื่อนำรายได้มาแลกเปลี่ยน เป็นปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต ทรัพยากรสัตว์น้ำทะเลและผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำแปรรูปที่คนไทยได้กินส่วนใหญ่มาจากความสามารถของชาวประมงพื้นบ้านมากกว่าชาวประมงพาณิชย์ที่ทำการประมงเพื่อการส่งออก (วรินทร์า ไกยวงศ์, 2541) หากชาวประมงพื้นบ้านปราศจากเรือประมงและเครื่องมือประมง ชีวิตก็ไร้ซึ่งความหวัง โดยเฉพาะเมื่อการประมงด้วยเครื่องมือที่ทันสมัยได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน ทรัพยากรสัตว์น้ำ และทรัพยากรธรรมชาติในแหล่งน้ำอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ การปรับตัวให้สามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้โดยการแก้ไขและปรับใช้ความรู้ ภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่ได้สั่งสมมาแต่อดีต ให้สามารถใช้ต่อไปได้ในสภาพการณ์ปัจจุบัน และมีการถ่ายทอดไปยังคนรุ่นต่อไปโดยผ่านกระบวนการสื่อสารจึงกลายเป็นสิ่งที่ทำให้คนกลุ่มนี้สามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้ ภายใต้ภูมิปัญญาที่สั่งสมมาและได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมา

ชุมชนลิพัง อำเภอบะเหลียน จังหวัดตรัง เป็นชุมชนที่มีพื้นที่ส่วนหนึ่งติดต่อกับทะเลอันดามัน ทำให้อาชีพสำคัญของผู้ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้คือ การทำประมง ในระยะแรกการทำประมงของชุมชนเป็นการทำเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก แต่ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการเข้ามาของนายทุนต่างถิ่นมากขึ้น และการเข้ามาจับสัตว์น้ำของผู้ทำประมงจากชุมชนอื่น โดยใช้เครื่องมือประมงที่มีการทำลายน่าสูง เช่น อวนรุน อวนลาก ที่มีตาขนาดเล็ก ฯลฯ ทำให้ทรัพยากรทางทะเลเกิดความเสื่อมโทรม ปริมาณและขนาดสัตว์น้ำที่จับได้ลดจำนวนลง พื้นที่ของป่าชายเลนถูกบุกรุกและทำลาย เพื่อเข้าใช้ประโยชน์จากการสัมปทานไม้ด้วยการทำถ่าน ส่งผลให้จำนวนป่าลดลงอย่างมาก สัตว์น้ำที่เคยมีอย่างอุดมสมบูรณ์ก็ลดลงอย่างมากด้วยเช่นกัน สร้างความเดือดร้อนให้แก่คนในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง คนในชุมชนจึงมีการรวมตัวกันเพื่อพยายามหาทางแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่ในหลายวิธีการ เช่น การกำหนดเขตอนุรักษ์ การกำหนดระเบียบในการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน และการทำประมงในเขตพื้นที่ของชุมชน การปลูกป่าชายเลน และการสอดส่องดูแลผู้ที่ทำผิดระเบียบการประมงของชุมชนในด้านต่าง ๆ รวมทั้งการสนับสนุนให้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงแบบดำรงชีพให้มากขึ้น และให้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้สู่คนรุ่นหลัง เพื่อให้สืบทอดเป็นความรู้ในการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัว โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์น้ำเพื่อให้ลูกหลานได้มีกินมีใช้ต่อไป มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการจัดการป่าชายเลนและทรัพยากรสัตว์น้ำ การจัดการประมงของชุมชน เพื่อให้สามารถเป็นศูนย์รวมความรู้และเผยแพร่ความรู้ของชุมชน จากการร่วมมือกันของชุมชนดังกล่าวนี้ทำให้ในปัจจุบันชุมชน สามารถเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลนและปริมาณสัตว์น้ำในบริเวณพื้นที่ป่าชายเลนและแหล่งประมงของชุมชนได้มากขึ้น มีการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อการส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชายเลนของชุมชน มีคณะกรรมการติดตามและตรวจสอบการใช้เครื่องมือประมงให้มีความถูกต้องและไม่ส่งผลเสียต่อทรัพยากรทางทะเล เป็นต้น (องค์การบริหารส่วนตำบลลิพัง, 2552)

ดังนั้น การศึกษากระบวนการสื่อสารในแง่ขององค์ประกอบต่าง ๆ ของกระบวนการ อันได้แก่ผู้ส่งสาร ตัวสารหรือเนื้อหา ช่องทางหรือวิธีการสื่อสาร และผู้รับสาร จึงเป็นเรื่องที่จะช่วยให้

เข้าใจว่าในแต่ละองค์ประกอบนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีความสัมพันธ์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร และทราบถึงการดำรงรักษาและสืบทอดภูมิปัญญาเหล่านั้นในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่มีความหมายและเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยให้มีการหาแนวทางของการพัฒนา ปรับปรุง เลือกใช้องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านั้นได้อย่างเหมาะสมกับผู้รับการถ่ายทอดในสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นยังคงอยู่ต่อไป ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยจะนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการแก้ไขหรือส่งเสริมในองค์ประกอบหรือปัจจัยต่าง ๆ ในการสื่อสารที่จะทำให้ผู้เกี่ยวข้องและชุมชนมีส่วนร่วมในการสื่อสารเพื่อการสืบทอดองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกัน ซึ่งเป็นจุดเริ่มของการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนได้ในอนาคต

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาถึง องค์ประกอบของการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง โดยแบ่งการศึกษากระบวนการสื่อสารในแง่ขององค์ประกอบต่าง ๆ ของกระบวนการ อันได้แก่ผู้ส่งสาร ตัวสารหรือเนื้อหา ช่องทางหรือวิธีการสื่อสาร และผู้รับสาร จะช่วยให้เข้าใจว่าในแต่ละองค์ประกอบนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีความสัมพันธ์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร

ข้อมูลจากการศึกษาในครั้งนี้ จะได้นำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการแก้ไขหรือส่งเสริมในองค์ประกอบหรือปัจจัยต่าง ๆ ในการสื่อสารที่จะทำให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและชุมชนได้มีส่วนร่วมในการสื่อสารเพื่อการสืบทอดองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกัน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยเรื่ององค์ประกอบของการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา

1. ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง
2. ศึกษาองค์ประกอบของการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้จะศึกษาองค์ประกอบของการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง โดยมีขอบเขตการศึกษา ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านและองค์ประกอบของการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง เท่านั้น

2. ขอบเขตด้านสถานที่ สถานที่ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง เท่านั้น

3. ขอบเขตด้านเวลา การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษา การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง ระหว่างเดือน ตุลาคม 2554 ถึง ตุลาคม 2556

4. ขอบเขตด้านกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ คือ

4.1 กลุ่มผู้ทำการถ่ายทอดในชุมชน คือ ผู้อาวุโสในชุมชนและผู้หน้าที่ไม่เป็นทางการ

4.2 กลุ่มผู้รับการถ่ายทอดในชุมชน คือ เกษตรกรในชุมชนที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ทั้งที่เป็นอาชีพหลักและอาชีพรอง

1.4 นิยามศัพท์

การสื่อสาร คือ การเล่าเรื่องประสบการณ์ การให้ความรู้ อบรมสั่งสอน รวมถึงพฤติกรรมที่กระทำซ้ำ ๆ โดยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชน ลิพัง อำเภอบะเหลียน จังหวัดตรัง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้าน คือ ความรู้ในการทำประมงของชาวประมงพื้นบ้านในชุมชน ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ของตนเอง การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ และมีการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนรุ่นหนึ่ง อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงจนกลายเป็นความรู้ใหม่ เป็นการดัดแปลงหรือประยุกต์ความรู้เดิม หรือยังคงเป็นความรู้เดิมทั้งหมดก็ได้ ในที่นี้หมายความเฉพาะถึงความรู้ในการทำประมงของชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนลิพัง อำเภอบะเหลียน จังหวัดตรัง

องค์ประกอบการสื่อสาร คือ ส่วนประกอบของการถ่ายทอด ประสบการณ์ ซึ่งให้ความรู้ อบรมสั่งสอน รวมไปถึงการประพฤติ ปฏิบัติ โดยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชน ลิพัง อำเภอบะเหลียน จังหวัดตรัง มี 4 องค์ประกอบ คือ ผู้ส่งสาร สาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร

การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การทำให้ภูมิปัญญาได้รับการถ่ายทอดเพื่อดำรงอยู่ต่อไป ด้วยวิธีการต่าง ๆ ในที่นี้หมายถึง การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชาวประมงชุมชนลิพัง อำเภอบะเหลียน จังหวัดตรัง ในช่วงที่ทำการศึกษาเท่านั้น

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการวิจัยครั้งนี้ คาดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้เกี่ยวข้องดังนี้

1. ชุมชนลิพัง สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพของการสื่อสารเพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่คนรุ่นต่อไปและผู้ที่มีความสนใจให้มากขึ้นกว่าเดิม มีความหลากหลายของช่องทางหรือวิธีการในการสื่อสารมากขึ้น ซึ่งจะเป็นการช่วยให้มีการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้ต่อไป

2. มีการรวบรวม บันทึก องค์ความรู้ท้องถิ่นในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน และจัดทำเป็นเอกสารเผยแพร่เพื่อใช้ในการอนุรักษ์และส่งเสริมการเรียนรู้แก่ชุมชนและบุคคลที่สนใจ

3. หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง สามารถนำผลการวิจัยไปใช้เพื่อช่วยส่งเสริมและเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารระหว่างชุมชนและส่วนราชการให้ดีขึ้นกว่าเดิม ซึ่งจะสามารถทำให้การถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชนเป็นไปได้อย่างต่อเนื่อง

4. มีการเผยแพร่ผลการวิจัยในวารสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับผู้สนใจได้เรียนรู้ และแลกเปลี่ยนข้อมูลในด้านนี้ต่อไป

บทที่ 2

การตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง องค์ประกอบการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อช่วยอธิบายและเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย การศึกษาดังกล่าวครอบคลุมเนื้อหา ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. แนวคิดเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. แนวคิดเรื่องการติดต่อสื่อสาร
4. แนวคิดเรื่องประมงพื้นบ้าน
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1.1. ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายลักษณะด้วยกัน ดังนี้

ประเวศ วะสี (2533) กล่าวว่า สังคมที่เด่นชัด ไม่ว่าสังคมหรือชุมชนใดก็ตาม เมื่อเกิดขึ้นและดำรงอยู่มานาน ล้วนจักต้องมีภูมิปัญญาของตนเอง ไม่เช่นนั้นก็อยู่ไม่ได้ ตัวภูมิปัญญามีลักษณะเป็นกระบวนการที่สะสมมาเป็นเวลายาวนาน ว่าทำอะไรประชาชนจึงมีชีวิตอยู่ได้ โดยสอดคล้องกับธรรมชาติที่นั่น ทำให้แต่ละท้องถิ่นแต่ละประเทศจะไม่เหมือนกัน ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงหมายถึงถึงความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสัมพันธ์ที่ท้องถิ่นได้สะสม ถ่ายทอด ปรับปรุง สืบต่อกันมา ปรากฏเป็นความสามารถ วิธีการ เครื่องมือ สามารถใช้ควบคุมสังคม แก้ปัญหาหรืออำนวยความสะดวกแก่บุคคลและท้องถิ่นโดยตลอดมา

ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมประสบการณ์และการเรียนรู้มายาวนาน ความรู้ด้านต่าง ๆ จะเชื่อมโยงกันไปหมด ไม่ได้แยกออกเป็นวิชา ๆ ตามที่ร่ำเรียนกัน ดังนั้น ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ ค่าใช้จ่าย การศึกษาและวัฒนธรรม มีการผสมกลมกลืน หรือเชื่อมโยงกัน ในลักษณะการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน จำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ด้านนามธรรม ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ และคุณค่าปัจเจกชนได้สืบทอดและได้ปรับปรุงต่อมา ภูมิปัญญาปรากฏเป็นลักษณะในรูปของศาสนา พิธีกรรม นิทาน เพลง สุภาษิต และการสั่งสอน เป็นต้น

2. ด้านที่เป็นวัตถุ ได้แก่ อุปกรณ์ เครื่องมือ สิ่งปลูกสร้าง อาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

ปนัดดา บำรุง (2534) กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม ที่ได้มีการพัฒนาการสืบสานกันมา เป็นผลของการใช้สติปัญญา

ปรับตัวในสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งถิ่นฐานหลักแหล่งอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่ สิ่งแวดล้อมอื่น ที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วแลกเปลี่ยน รับเอาหรือปรับเปลี่ยน นำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาในสิ่งแวดล้อมหรือบริบททางสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำ เพื่อการแก้ปัญหาหรือการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและการเปลี่ยนแปลง

อังกุล สมคะเนย์ (2535) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มวลความรู้หรือมวลประสบการณ์ของชาวบ้าน ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมา ผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

เสรี พงศ์พิศ (2536) อ้างถึง ประเวศ วะสี (2534) ว่า สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมี 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะที่เป็นความรู้ ความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ชาวบ้านได้วิเคราะห์ปัญหาจากสถานการณ์ที่ชุมชนเผชิญอยู่

2. ลักษณะที่เป็นความเชื่อ ประเพณี หรือวัฒนธรรมในท้องถิ่น เช่น ความเชื่อเรื่องผี เทวดา หรือการประพุดตี ปฏิบัติ ตามธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรม

สามารถ จันทรสุรย์ (2536) กล่าวถึง ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) หมายถึง พื้นเพ รากฐานของความรู้ของชาวบ้าน หรือความรอบรู้ของชาวบ้าน ที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ของตนเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สะสมสืบทอดกันมา อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งเกี่ยวกับความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านว่าหมายถึง ทุกสิ่ง ทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดเอง และนำมาใช้แก้ปัญหา เป็นสติปัญญาและองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งในทางกว้างและในทางลึก ที่ชาวบ้านคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในการแก้ไขปัญหา การดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม เป็นสิ่งที่เกิดจากการสะสมเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาวิชาการ ภูมิปัญญาสามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่ใกล้ชิดกัน คือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม พืช สัตว์

2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน

3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

ทั้ง 3 ลักษณะ คือ ชีวิตของชาวบ้านที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานการดำเนินชีวิต

รัตน์ บัวสนธิ์ (2539) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลกและสิ่งแวดล้อม กระบวนทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถจำแนกออกได้ 3 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ 1 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

ลักษณะที่ 2 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

ลักษณะที่ 3 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งตนเอง

กรมวิชาการ (2542) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถ และสติปัญญา ในการแก้ไขปัญหาและวิกฤตการณ์ในการดำรงชีพและการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของคนเฝ้าต่าง ๆ ที่คิดค้น ปรับปรุง สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องจากบรรพชนในอดีตมาซึ่งพวกเราในปัจจุบัน

ทัศนีย์ ทองไชย (2542) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถที่เกิดจากการสั่งสม การเรียนรู้จากบรรพบุรุษในอดีต และถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นผ่านมายังลูกหลานมาจนถึงปัจจุบัน ในลักษณะเชื่อมโยงความรู้เหล่านั้น ทางด้านเศรษฐกิจ อาชีพ วัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ได้อย่างผสมกลมกลืน และมีคุณค่ายิ่งในการดำรงชีวิตของชนเหล่านั้น

นันทสาร สีสลับ (2542) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ทักษะและเทคนิคอันเกิดจากการสั่งสมองค์ความรู้ มวลรวมทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด ปรับปรุง พัฒนา และเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดี ในการสร้างผลงาน แก้ไขปัญหา และพัฒนาชีวิตของคนไทยได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ ของคนในท้องถิ่น ที่สั่งสมและสืบทอดกันต่อ ๆ มา เป็นความสามารถที่จะใช้ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ในแต่ละยุคสมัย และมีการถ่ายทอดต่อไปยังคนรุ่นต่อ ๆ มาเพื่อให้สืบทอดหรือรักษาองค์ความรู้นั้นไว้

2.1.2. ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประเวศ วะสี (2534) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะสำคัญคือ

1. ความจำเพาะกับท้องถิ่น เป็นเรื่องที่ชัดเจนอยู่ในตามตัวชื่อ เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่น สั่งสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากข้างนอก แต่อาจเอาไปใช้ในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไม่ได้หรือได้ไม่ดี

2. มีการเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีการเชื่อมโยงกันระหว่างชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม มีความพยายามนำเอาธรรมชาติมาอธิบายเป็นรูปธรรมที่สามารถแตะต้องได้ เช่น ความคิดเรื่องพระแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ ทำให้คนเคารพธรรมชาติ และไม่ทำลายล้างสิ่งนั้น

3. มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญกับประสบการณ์ จึงให้ความเคารพผู้อาวุโสเพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ลักษณะ คือ

1. ความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาไม่ได้เกิดแวบขึ้นมาในหัว แต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ฉะนั้น ในการศึกษาจะเข้าไปดูว่า ชาวบ้าน “รู้อะไร” อย่างเดียวไม่พอ ต้องศึกษาว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้อย่างไร

2. การสะสมและกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสมและกระจายความรู้ ความรู้นั้นไม่ได้อยู่ลอย ๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้าน สั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวคน ๆ หนึ่ง ซึ่งมีกระบวนการที่ทำให้เขาสั่งสมความรู้ เราควรศึกษาด้วยว่ากระบวนการนี้เป็นอย่างไร หมอคนหนึ่งสามารถสร้างหมอคนอื่นต่อมาได้อย่างไร

3. การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้ แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน ถ้าเราต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่น เราก็ต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่งด้วย

4. การสร้างสรรค์ การปรับปรุง ระบบความรู้ของชาวบ้าน ไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่ปรับเปลี่ยนตลอดมา โดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง เรายังขาดการศึกษาว่าชาวบ้านปรับเปลี่ยนความรู้และระบบความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

กล้า สมตระกูล (2536) กล่าวถึง ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า ในอดีตและปัจจุบัน การถ่ายทอดความรู้ในระบบโรงเรียนยังจัดการเรียนการสอนโดยครูหรือนักวิชาการที่ศึกษาภาคทฤษฎีมามาก แต่บางครั้งพบว่าครูหรือนักวิชาการดังกล่าว มีประสบการณ์ในภาคปฏิบัติไม่มากนัก ประสบความล้มเหลวในการสอน แต่ในขณะที่ผู้ที่มีประสบการณ์เฉพาะเรื่องสามารถถ่ายทอดและนำความรู้ไปปฏิบัติได้ผลดี เช่น ผู้เลี้ยงหมู เลี้ยงปลา ปลูกผัก ทอผ้า จักสาน บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” นอกจากนี้ หากนักวิชาการให้วิทยากรชาวบ้านถ่ายทอดความรู้ให้แก่ชาวบ้าน ยังจัดเป็นความเหมาะสมมากที่สุดประการหนึ่ง เนื่องจากเป็นผู้ที่มีผลงานที่สำเร็จออกมาเป็นรูปธรรมจนเป็นที่ยอมรับ และเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจในปัญหา ภาษาพูด วัฒนธรรม ตลอดจนสภาพแวดล้อมของชาวบ้านด้วยกันเป็นอย่างดี ทำให้มีช่องว่างของการสื่อสารน้อยมาก และยังเป็นการพึ่งตนเองของชาวบ้านอีกด้วย

ทัศนีย์ ทองไชย (2542) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญ ดังนี้คือ

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ ให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้เกิดความสงบสุขทั้งในชุมชน หมู่บ้าน หรือในส่วนตัวของชาวบ้านเอง
5. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถ้าคนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนของตนเองแล้ว จะทำให้คนในชุมชนนั้นทราบถึงความต้องการของตนเอง และจะทำให้บุคคลเหล่านั้นเข้าใจตนเอง เป็นการปลูกจิตสำนึกในการรับรู้คุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น
6. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนพึ่งตนเองได้ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณี หรือภูมิปัญญาของชุมชน ลดการพึ่งพาจากสังคมภายนอก
7. นโยบายการศึกษาหลักสูตรได้เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร ในการพัฒนาหลักสูตร โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาส่งเสริมการเรียนการสอนและ

พัฒนาเนื้อหาสาระ กระบวนการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ให้ครอบคลุมความรู้ที่เป็นวิทยาการสมัยใหม่

8. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาและนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ด้วยการเอานวัตกรรมและเทคโนโลยีมาใช้เป็นการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้สมัยใหม่

9. ปัจจุบันโลกเข้าสู่ยุคเทคโนโลยีด้านข่าวสาร ผู้มีหน้าที่จัดการศึกษาต้องมีความสามารถและกล้าเผชิญกับสิ่งต่าง ๆ ที่จะทำให้ผู้เรียนได้รับการบริการทางการศึกษาอย่างสมบูรณ์ จนสามารถทำงานกับเทคโนโลยีได้บนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น แทนที่การมุ่งให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจที่เน้นด้านปริมาณของผลผลิตพื้นฐานอย่างเดียว จนลืมภูมิปัญญาของคนในสังคมหรือท้องถิ่น

เหม ทองชัย (2545) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะดังนี้

1. ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความเชื่อ (Belief) และพฤติกรรม (Behavior)

2. ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ

3. ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในชีวิต

4. ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม

5. ภูมิปัญญาไทยเป็นแกนหลักหรือกระบวนการทัศน์ในการมองชีวิต เป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ

6. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง

7. ภูมิปัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลพัฒนาการทางสังคม

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อคนในท้องถิ่น เพราะเป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในชีวิตของคนในท้องถิ่น ซึ่งได้จากการสั่งสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นนั้น เป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่น และจะช่วยการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม

2.1.3. ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ดังกล่าวแล้วว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการผสมผสานของเนื้อหาความรู้และทักษะการปฏิบัติเข้าด้วยกันอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด จึงมีผู้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

ธวัช ปุณโณทก (2531) ได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านตามลักษณะการดำเนินชีวิตไว้ดังนี้

1. คติความเชื่อ เป็นความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมที่ทุกคนยอมรับและถือปฏิบัติต่อกันมา

2. ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพและการศึกษาเล่าเรียน เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ และการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพ เช่น การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา เป็นต้น

วิชิต นันทสุวรรณ (2536) ได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านและลักษณะที่สำคัญดังนี้

1. ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ ได้แก่ การอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติ ในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติความเชื่อต่อธรรมชาติและสิ่งทีนอกเหนือจากธรรมชาติ เช่น เรื่องของ “ผี” ตามสถานที่สำคัญ ๆ เช่น ผีไร่ ผีนา ผีภูเขา ผีแหล่งน้ำ เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้เกิดสภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ

2. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน ซึ่งส่งผลให้สมาชิกมีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคม มีกฎเกณฑ์บอกว่าจะไรดี อะไรไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก เช่น ความเชื่อและการถือปฏิบัติต่อผีบรรพบุรุษ ได้แก่ ผีปู่ตา ผีปู่ย่า ผีพ่อแม่ เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การทำมาหากินในด้านต่าง ๆ ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค เป็นต้น

2.2 การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ปฐม นิคมานนท์ (2535) กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้ หมายถึง วิธีการส่งต่อความรู้ ความชำนาญ หรือค่านิยมที่มีอยู่ไปยังบุคคลอื่น อาจเป็นเครือญาติหรือสมาชิกคนอื่นในชุมชนก็ได้ อาจเป็นการถ่ายทอดโดยตรง โดยทางอ้อม โดยจงใจหรือไม่จงใจ มีการเรียกค่าตอบแทนหรือไม่ก็ได้

นิยพวรรณ วรรณศิริ (2540) กล่าวว่า การถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือรูปแบบพฤติกรรมในด้านต่าง ๆ ของคนรุ่นเก่าให้กับคนรุ่นใหม่ที่เกิดมาในสังคมหนึ่งจะตกอยู่ในวัฒนธรรมที่คนรุ่นเก่าช่วยกันสร้างขึ้น

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2538) ได้แบ่งวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาออกเป็น 2 วิธี คือ

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นในสิ่งที่ใกล้ตัวซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ (ตามตัวอย่าง) การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเป็นการสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรงหรือบอกเล่าผ่านพิธีต่าง ๆ เช่น พิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ

สุธิวงค์ พงศ์ไพบุลย์ (2544) กล่าวว่า การถ่ายโอนภูมิปัญญามี 3 ลักษณะ คือ

1. ไม่ถ่ายโอนให้คนนั้นหรือกลุ่มนั้น เพราะเห็นว่าเป็นคนต่างพวก ต่างกลุ่ม ต่างวิธีคิด หรือเพราะหวงวิชา หรือเพราะสำคัญว่าจะไม่มีทางเข้าถึง และทำให้เป็นอันตรายต่อภูมิปัญญานั้น

2. ถ่ายโอนให้บุคคลหรือคณะบุคคลอย่างเจาะจงตัว มักถ่ายโอนให้ลูกหลาน ศิษย์รัก เพื่อนรัก เป็นการถ่ายโอนแบบไม่ปิดบังอำพราง แต่อาจมีช่องว่างเนื่องจากความเกรงกลัว หรือเกิดจากการขาดฉันทะและวิริยะ หรือเกิดจากการอ่อนปัญญาของผู้รับ

3. การถ่ายทอดสู่ผู้ชนหรือมหาชน เป็นการถ่ายโอนในลักษณะที่มีเมตตาธรรม มีเป้าหมายให้เป็นพลังในการพัฒนาสังคมส่วนรวม มักใช้เทคนิควิธีหรืออุปมาในการถ่ายโอน โดยหวังผลเฉพาะผู้ที่ตั้งใจถึงและเข้าถึง ที่ต้องอาศัยวิถีชีวิตและความและแปลความ

ภูมิปัญญาของปัจเจกชนเมื่อถ่ายโอนให้มหาชน จนได้ผ่านการพิสูจน์ซ้ำ เกิดเป็นรูปแบบที่ชัดเจน เป็นรูปแบบที่รับรู้ร่วมกัน สื่อความหมายได้ตรงกันและกลายเป็นองค์ความรู้สามัญที่คนทั่วไปสามารถปฏิบัติได้ ปฏิบัติร่วมกันอย่างกว้างขวาง และผ่านการพิสูจน์ซ้ำจากระยะเวลาจากชั่วคนหนึ่งไปสู่อีกชั่วคนหนึ่ง หรือปฏิบัติสืบทอดกันหลายชั่วคน ก็จะกลายเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน

พวงเพ็ญ ชูรินทร์ (2548) ได้กล่าวถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ว่า เป็นการบอกหรือการสอนวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจ นำไปปฏิบัติได้ ซึ่งแต่เดิมภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดให้ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายโดยอัตโนมัติ โดยที่ไม่ได้เรียนวิชาการสอนจากสถาบันใด ๆ แต่จะใช้สามัญสำนึก คือการสอนที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบและจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัว การถ่ายทอดส่วนใหญ่จะมีด้วยกัน 2 วิธี คือ

1. ใช้วิธีสาธิต คือ การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอน เพื่อให้ผู้เรียนฝึกหัดทำให้เข้าใจ แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตามขั้นตอนที่ได้สาธิตไว้ทุกขั้นตอน

2. ใช้วิธีการปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิต แล้วนำไปปฏิบัติจริง และปฏิบัติจนเกิดเป็นความชำนาญ เพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริง นำเอาไปใช้ประโยชน์ได้ไม่ใช่ผลงานในตำราเท่านั้น

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551) ได้กล่าวถึง การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การบอกวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมักมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายโดยอัตโนมัติ ไม่ได้เรียนวิชาการสอนจากสถาบันใด ๆ ซึ่งสามารถสรุปลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ดังนี้

1. การฝึกด้วยตนเอง อาชีพและความชำนาญหลายอย่างเกิดขึ้นได้ด้วยการคิดค้นดัดแปลง และพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเองและถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน

2. ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง เป็นวิธีการถ่ายทอดของผู้อาวุโสหรือปราชญ์ชาวบ้าน โดยเป็นตัวอย่างของคนในครอบครัวหรือชุมชน

3. การฝึกจากผู้ชำนาญเฉพาะอย่างหรือปราชญ์ชาวบ้าน เป็นการที่ผู้ที่มีความสนใจในเรื่องนั้นไปรับการถ่ายทอดจากผู้รู้ อาจไม่ใช่ญาติหรืออาจอยู่นอกชุมชน

4. การคิดร่วมกัน เป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนได้แสดงความรู้สึกรู้สึก และความคิดเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติ มีการแลกเปลี่ยนและเสนอความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล เปิดโอกาสให้ถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน

5. การสร้างสรรค์กิจกรรมหรือการทำงานร่วมกัน โดยการขยายเครือข่ายระดับบุคคลและระดับกลุ่ม เพื่อจะได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาอันหลากหลาย และนำมาพัฒนากิจกรรมที่กระทำอยู่

6. การบรรยายหรือเวทีชาวบ้าน เป็นกิจกรรมสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การวิเคราะห์ และสังเคราะห์ ประสบการณ์ของชาวบ้านร่วมกัน อันส่งผลให้สมาชิกมีความรู้ความสามารถมากขึ้น

ธิดิมา ทิพย์สังวาลย์ (2544) กล่าวถึง องค์ประกอบสำคัญในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา ซึ่งสามารถประยุกต์แนวคิดของกระบวนการเรียนการสอน ในระบบโรงเรียนทั่วไปมาพิจารณาได้ 3 ส่วน คือ

1. ผู้ถ่ายทอด
2. ผู้รับการถ่ายทอด
3. ภูมิปัญญาและกระบวนการถ่ายทอด (เนื้อหา เรื่องราว)

และสามารถสรุปองค์ประกอบสำคัญในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาได้ 5 ส่วนด้วยกันคือ

1. ผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญา
2. ภูมิปัญญาที่ได้รับ (เนื้อหาที่เรียน)
3. วิธีการเรียนรู้
4. ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา
5. บริบทสิ่งแวดล้อม (สิ่งที่เกี่ยวข้อง)

นอกจากนั้น ยังได้กล่าวถึงวิธีการถ่ายทอดความรู้ของชาวบ้าน ว่ามี 3 รูปแบบ คือ

1. รูปแบบที่ใช้คำพูด (verbal) เช่น การบอกให้ทำ
2. รูปแบบที่ไม่ใช้คำพูด (non-verbal) เช่น ทำให้ดู
3. รูปแบบผสม (mixed) คือ ใช้ทั้ง 2 รูปแบบ

จึงอาจจะกล่าวได้ว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ภูมิปัญญาระหว่างกัน ทั้งที่เป็นในครอบครัวเดียวกัน คนในชุมชน ต่างชุมชน โดยใช้วิธีการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นการสอน หรือเป็นการเรียนรู้โดยสอดแทรกอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นนั่นเอง ซึ่งจะมีการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสถานการณ์ และยุคสมัยที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

2.3 การสื่อสาร

2.3.1. ความหมายของการสื่อสาร

ประมะ สตะเวทิน (2540) ให้ความหมายของการสื่อสารว่าเป็นกระบวนการถ่ายทอดสาร (Message) จากบุคคลหนึ่งซึ่งเรียกว่าผู้ส่งสาร (Source) ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่าผู้รับสาร (Receiver) โดยผ่านสื่อ (Channel)

กาญจนา แก้วเทพ (2543) ได้กล่าวถึงการกำหนดบทบาทในการสื่อสารเพื่อการพัฒนาว่า บทบาทจะเป็นอย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับนิยามศัพท์คำว่า “พัฒนา” เมื่อคำนิยามเปลี่ยนมาเป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของประชาชน บทบาทของการสื่อสารเพื่อพัฒนาย่อมเปลี่ยนไปด้วย จาก การสื่อสารแบบเดิมที่มีการสื่อสารจากบนสู่ล่าง ซึ่งเป็นการสื่อสารแบบทางเดียวและเป็นการวางแผน มาจากส่วนกลาง ก็จะถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นการสื่อสารแบบล่างขึ้นบน หรือการสื่อสารในแนวระนาบ เป็นการสื่อสารแบบสองทาง และเป็นการสื่อสารที่วางแผนมาจากท้องถิ่นเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน

นอกจากนี้ องค์ประกอบของการสื่อสารจะมีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องกับการสื่อสารของชุมชนนั้น ขึ้นกับปัจจัยการมีส่วนร่วมในการสื่อสารของชุมชน ดังนี้

- 1) เป้าหมายของการสื่อสาร ได้กำหนดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในระดับใด
- 2) ลักษณะสองทางและ interactivity ของการสื่อสาร ถ้ามีการตอบโต้กันมากเท่าใด โอกาสที่ชุมชนจะเข้าร่วมก็มีมากขึ้น
- 3) ผู้ส่งสาร คนในชุมชนมีโอกาสได้เข้ามาเป็นผู้ส่งสารมาก-น้อยเพียงใด
- 4) ประเภทของเนื้อหาของสาร มีความเกี่ยวข้องกับความเป็นจริงของสังคมหรือไม่ รวมทั้งวิธีการนำเสนอ ถ้ามีลักษณะของการสนทนา แลกเปลี่ยนทัศนะ ก่อให้เกิดความร่วมมือจากหลายฝ่ายก่อให้เกิด การตัดสินใจ โดยกลุ่มจะเป็นตัวกระตุ้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการสื่อสารมากขึ้น

5) ประเภทของช่องทางหรือสื่อ โดยหลักการทั่วไป สื่อขนาดเล็ก เช่น สื่อเฉพาะกิจ จะเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าร่วมได้มากกว่าสื่อมวลชน หรือสื่อที่ชุมชนรู้จักดีก็จะทำให้ชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมมากกว่าสื่อสมัยใหม่

6) ผู้รับสารและการมีปฏิริยาย้อนกลับ ความเชื่อของกระบวนทัศน์ใหม่คือ ผู้รับสารไม่ใช่ผู้ที่ไม่รู้อะไรเลยเกี่ยวกับเนื้อหาของสารที่จะสื่อไป แต่ความรู้ที่ผู้รับสารมีนั้นอาจจะเป็นความรู้คนละชุดที่แตกต่างจากผู้ส่งสารคิดไว้ นอกจากนั้น ในการรับสารก็จะมีปฏิริยาย้อนกลับทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

2.3.2. รูปแบบการสื่อสาร

2.3.2.1) การสื่อสารระหว่างบุคคล

วรรณ สุธาติสุธาธรรม (2539) อ้างถึง Everett M. Roger and Floyed F Shoemaker (1962) ว่า ความหมายของการสื่อสารระหว่างบุคคล เป็นการติดต่อระหว่างบุคคลต่อบุคคลเพื่อที่จะถ่ายทอดข่าวสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ถ้าผู้รับสารไม่เข้าใจก็สามารถสอบถามหรือขอข่าวสารเพิ่มเติมจากแหล่งสารได้ทันที ส่วนผู้ส่งสารก็สามารถปรับปรุงแก้ไขในการที่ส่งออกไปให้เข้ากับความต้องการและความเข้าใจของผู้รับสารได้ในเวลาอันรวดเร็วเช่นกัน ซึ่งจะช่วยให้บุคคลให้เปลี่ยนแปลงทัศนคติได้

ปรมะ สตะเวทิน (2540) ให้ความหมายของการสื่อสารระหว่างบุคคลว่า คือบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มาทำการสื่อสารกันในลักษณะตัวต่อ กล่าวคือ ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถที่จะติดต่อแลกเปลี่ยนสารกันได้โดยตรง ในขณะที่คนหนึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร คนอื่นจะทำหน้าที่เป็นผู้รับสาร ดังนั้นการสื่อสารระหว่างบุคคลจึงเกิดขึ้นได้ในกรณีคน 2 คน เช่นการพูดคุยระหว่างคนสองคน การเขียนจดหมายถึงกันและการใช้โทรศัพท์เป็นต้น ในทำนองเดียวกัน การสื่อสารระหว่างบุคคลก็เกิดขึ้นได้ในกลุ่มย่อย (small group) ซึ่งมีมากกว่า 2 คน รวมทั้งการสื่อสารในกลุ่มขนาดใหญ่ (large group)

อรวรรณ ปิลันธน์โอวาท (2540) ได้กล่าวถึงการสื่อสารระหว่างบุคคลว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลนับว่าผู้ทำหน้าที่การสื่อสารเป็นบุคคลและมีปฏิริยาโต้ตอบกันอย่างฉับพลันระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร

2.3.2.2) การสื่อสารในครอบครัว

ดิรันท์ อนุวัชศิริวงศ์ (2540) กล่าวว่า ครอบครัวนับเป็นกลุ่มสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลมากเพราะครอบครัวเป็นกลุ่มปฐมภูมิที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นต่อกัน มีความรู้สึกขึ้นพื้นฐานในการสร้างพฤติกรรม และแบบแผนของท่าทีของแต่ละบุคคล ในครอบครัวนี้เองที่จะเกิดการถ่ายทอดความรู้ค่านิยมต่าง ๆ จากพ่อแม่ไปสู่เด็ก กระบวนการถ่ายทอดนี้ก็คือการสื่อสารนั่นเอง ซึ่งในแต่ละครอบครัวก็จะแตกต่างกัน เพราะในแต่ละครอบครัวก็ย่อมมีการพัฒนารูปแบบลักษณะเฉพาะขึ้นมา

การสื่อสารในครอบครัวแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ คือ

1. Socio-oriented communication เป็นแบบขอความสัมพันธ์ในการติดต่อสื่อสารระหว่างพ่อแม่-ลูก ที่ยึดถือสังคม แบบแผน หรือประเพณี เป็นแนวทาง ซึ่งก่อให้เกิดเป็นการติดต่อ สื่อสารภายในครอบครัวที่พยายามคงไว้ซึ่งความสามัคคีกลมเกลียว ความสัมพันธ์ระหว่างกันที่สอดคล้อง ไม่ขัดแย้ง โต้เถียง คล้อยตามกันระหว่างพ่อแม่ลูก การอบรมสั่งสอนของพ่อแม่จะเน้นให้ลูกไม่ต่อล้อ ต่อเถียง หลีกเลี่ยงความขัดแย้งทั้งหลายที่จะเกิดขึ้น สะกดกลั่นระงับอารมณ์โกรธ และพยายามหลีกเลี่ยงความยุ่งยากปัญหาทั้งหลาย

2. Concept-oriented communication เป็นแบบของความสัมพันธ์ในการติดต่อสื่อสารระหว่างพ่อ แม่ ลูก ที่ยึดถือ เรื่องของแนวความคิด ความเป็นไปได้ ข้อเท็จจริงหรือความถูกต้องในเนื้อหา (Content) ที่สื่อสารกันนั้นเป็นหลัก ซึ่งในสภาพการสื่อสารภายในครอบครัวที่มีแนวทาง เช่น เด็กหรือลูก ๆ จะได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจหรือการอบรมจากพ่อแม่ให้รู้จักแสดงความคิดเห็นของตนเองออกมาอย่างเปิดเผย ขณะเดียวกันก็ให้ยอมรับฟังความคิดเห็น ความเชื่อของผู้อื่นด้วย ให้รู้จักมองอะไรรอบครอบอย่างใช้วิจารณญาณทั้งสองด้าน และให้รู้จักมีส่วนร่วม หรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นร่วมกับคนอื่น ๆ แม้จะมีความขัดแย้งไม่ลงรอยกัน หรือมีความคิดเห็นไม่ตรงกันก็ตาม

จากพฤติกรรมสื่อสารใน 2 แนวทางนี้ เป็นลักษณะตรงกันข้าม เหมือนอยู่คนละขั้วของปลายไม้ 2 ด้าน ซึ่งในทางปฏิบัติจริง ๆ แล้ว พฤติกรรมสื่อสารในครอบครัวระหว่างพ่อแม่-ลูก นั้นอาจไม่มีลักษณะทั้ง 2 แบบ แต่ก็ทำให้เกิดเป็นลักษณะของการสื่อสาร 4 แบบ ได้แก่

แบบที่ 1 มีลักษณะ Socio-orientation และ Concept-orientation ต่ำ

แบบที่ 2 มีลักษณะ Socio-orientation สูง และ Concept-orientation ต่ำ

แบบที่ 3 มีลักษณะ Socio-orientation ต่ำ และ Concept-orientation สูง

แบบที่ 4 มีลักษณะ Socio-orientation และ Concept-orientation สูง

แบบที่ 1 เรียกว่า การสื่อสารภายในครอบครัวแบบ "Laissez-faire"

คือลักษณะพฤติกรรมสื่อสารภายในครอบครัวระหว่างพ่อแม่-ลูกนั้น ไม่ได้เน้นหรือยึดถือทั้ง Socio-orientation และ Concept-orientation อย่างมาก คือเป็นไปอย่างอิสระเสรี ไม่มีกรอบ หรือแนวทางที่เป็นแบบอย่าง ว่าลูกจะต้องเชื่อฟัง คล้อยตามความคิดเห็น ทศนะของพ่อแม่ หรือห้ามไม่ให้โต้เถียงขัดแย้ง ในขณะเดียวกันเด็กก็จะไม่ได้รับการแนะนำหรือสนับสนุนจากพ่อแม่ให้กล้าแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ด้วย

แบบที่ 2 เรียกว่า การสื่อสารภายในครอบครัวแบบ “Protective”

มีลักษณะของพฤติกรรมการสื่อสารที่ให้ความรู้สำคัญกับสังคมประเพณีที่ยึดปฏิบัติปลูกฝังกันมาเป็นอย่างมากและเป็นลำดับแรก ในขณะที่ยึดถือหรือให้ความสำคัญต่อเรื่องของความคิด ความถูกต้องของเนื้อหา ข้อเท็จจริงที่สื่อความกันนั้นเป็นอันดับรองลงไป การสื่อสารในลักษณะนี้จะแสดงให้เห็นได้จากการที่เด็กจะถูกสอนให้เชื่อฟัง คล้ายตามผู้ใหญ่ เพื่อที่จะอยู่ร่วมกันในครอบครัวหรือติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นได้เป็นอย่างดีและราบรื่น เด็กจะถูกสอนไม่ให้แสดงความคิดเห็นขัดแย้ง โต้เถียง แม้มันในความคิดของตนเองจะไม่เห็นด้วยหรือคิดว่าไม่ถูกต้องก็ตาม

แบบที่ 3 เรียกว่า การสื่อสารภายในครอบครัวแบบ “Pluralistic”

มีลักษณะพฤติกรรมการสื่อสารที่ให้ความรู้ความสำคัญในการให้เด็กรู้จักพัฒนาความคิดเห็นของตนเอง และการแสดงออก แม้มันในความคิดเห็นนั้นจะแตกต่างกัน ลักษณะที่สังเกตได้ก็คือ เด็กจะถูกอบรมสั่งสอนให้รู้จักมีความคิดใหม่ ๆ และกล้าที่จะแสดงออกโดยการอภิปรายถกเถียงในประเด็นเรื่องราวต่าง ๆ ในสถานการณ์รอบตัวกับบุคคลอื่น ๆ รู้จักกล้าตัดสินใจด้วยตนเองโดยไม่ต้องกลัวว่าความคิดเห็นที่ขัดแย้งไม่ตรงกับของพ่อแม่ นั้น จะทำให้พ่อแม่ไม่พอใจหรือเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำและโดยไม่ต้องห่วงพะวงติดอยู่กับสังคม ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณีมากนัก คือให้ความสำคัญกับการเชื่อฟังผู้ใหญ่การคล้ายตาม ความสามัคคีกลมเกลียวเป็นเรื่องรองลงไป

แบบที่ 4 เรียกว่า การสื่อสารภายในครอบครัว “Consensual”

มีลักษณะพฤติกรรมการสื่อสารที่เน้นย้ำ ยึดถือ หรือให้ความสำคัญทั้ง Socio-orientation และ Concept-orientation อย่างมากทั้ง 2 แนวทาง กล่าวคือเรื่องของสังคมประเพณี และแบบแผนที่ยึดปฏิบัติปลูกฝังกันมา ก็เน้นย้ำให้ความสำคัญ ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ละเลยที่จะให้ความสำคัญกับการสอนให้เด็กรู้จักพัฒนาความคิดเห็นที่เป็นของตัวเอง และการแสดงออกแม้มันความคิดเห็นเหล่านั้นจะแตกต่างกันก็ตาม

2.3.3. ทิศทางการสื่อสาร

1. การสื่อสารที่ผู้ส่งสารถ่ายทอดข่าวสารไปยังผู้รับสารไปยังผู้รับสารเพียงฝ่ายเดียว (One-way communication) โดยไม่เปิดโอกาสให้ผู้รับสารได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือซักถามทำให้ปริมาณข้อมูลสะท้อนกลับ (Feedback) มีน้อย หรือไม่เลย โดยที่ผู้ส่งสารไม่สนใจต่อปฏิบัติการสะท้อนกลับนั้น การสื่อสารในรูปแบบนี้จะมีลักษณะเป็นไปในรูปแบบของนโยบาย คำสั่งของผู้บริหาร หรือผู้นำ โดยผ่านทางสื่อต่าง ๆ เช่น เสียงตามสาย เอกสารสิ่งพิมพ์

2 การสื่อสารแบบสองทาง (Two-way communication) เป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งสารข้อมูลข่าวสารไปยังผู้รับสาร ในขณะที่เดียวกันเมื่อผู้รับสารได้รับข้อมูลแล้วก็ส่งข้อมูลข่าวสารตอบกลับมายังผู้ส่งสารด้วย จึงเป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารต่างสลับบทบาทในการรับและส่งสาร มีการเปิดโอกาสให้ผู้รับสารได้ซักถามข้อสงสัยต่าง ๆ มีการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นระหว่างกัน การโต้ตอบระหว่างกันที่เกิดขึ้นความเข้าใจกันอย่างชัดเจน การสื่อสารแบบนี้ผู้ส่งสารให้ความสำคัญต่อปฏิบัติการสะท้อนกลับ (Feedback) ทำให้การสื่อสารที่เกิดขึ้นมีประสิทธิภาพขึ้น เพราะผู้ส่งสารและผู้รับสารมีความเสมอภาคกันในการติดต่อสื่อสาร ซึ่งก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

2.3.4. ลักษณะการสื่อสาร

1. การสื่อสารแบบเป็นทางการ (Formal communication) เป็นการสื่อสารที่มีระเบียบแบบแผน คำนึงถึงบทบาทหน้าที่และตำแหน่งของผู้ส่งสารและผู้รับสารเป็นสำคัญ การสื่อสารในลักษณะนี้อาจเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ประกาศนโยบาย คำสั่งปฏิบัติงาน หรืออาจเป็นการสื่อสารที่ไม่ใช่ลายลักษณ์อักษร แต่อาศัยการพูดจา เช่น การสั่งงานโดยตรง

2. การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ (Informal communication) เป็นการสื่อสารโดยไม่พิจารณา หรือคำนึงถึงตำแหน่งหน้าที่ ไม่มีระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ การสื่อสารระหว่างกันจึงมักเป็นส่วนตัวและไม่เป็นทางการ จึงไม่สามารถคาดเดาทิศทางของการสื่อสารได้ว่าจะเป็นลักษณะการสื่อสารจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง เบื้องล่างสู่เบื้องบน หรือเป็นการสื่อสารตามแนวนอนและข้ามสายงาน ดังนั้นการสื่อสารจึงออกมาในรูปของการพบปะพูดคุยแบบปากต่อปากรวมทั้งชาวสื่อต่าง ๆ ด้วย

2.3.5. สัญลักษณ์ที่ใช้ในการสื่อสาร

1. การสื่อสารเชิงวจนะ (Verbal communication) เป็นการสื่อสารโดยใช้ภาษาพูด หรือ ภาษาเขียนเป็นสัญลักษณ์ในการสื่อสาร เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายที่สื่อสารระหว่างกัน ลักษณะการสื่อสารแบบนี้เช่น การสนทนา การสัมภาษณ์ การเขียนบันทึก การเขียนจดหมาย การเขียนรายงาน การประชุม การอ่านข่าว เป็นต้น

2. การสื่อสารเชิงอวจนะ (Nonverbal communication) เป็นการสื่อสารโดยใช้รหัส หรือ สัญลักษณ์อย่างอื่นในการสื่อสารแทนที่จะใช้ภาษาพูดหรือภาษาเขียน เช่น การยิ้ม การพยักหน้า การสั่นศีรษะ การโบกมือ เป็นต้น การสื่อสารลักษณะนี้มีความหมายเฉพาะเจาะจง การที่จะทำให้ เกิดความเข้าใจระหว่างกันได้ย่อมขึ้นอยู่กับประสบการณ์ในการตีความหมายของแต่ละคน

หากจะให้การสื่อสารเกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้มีความเข้าใจระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร จำเป็นที่ต้องการใช้การสื่อสารทั้งแบบวจนภาษาและอวจนภาษานี้ควบคู่กันไป

2.3.6. การไหลของข่าวสาร

1. การสื่อสารจากบนลงล่าง (Top-down communication) มักจะเป็นการส่งข่าวสารจากบุคคลที่มีตำแหน่งสูงกว่าลงมายังบุคคลที่มีตำแหน่งที่ต่ำกว่า ลักษณะการสื่อสารแบบนี้มักแสดงออก ในรูปของนโยบาย แผนงาน ประกาศ เป็นต้น

2. การสื่อสารจากล่างขึ้นบน (Bottom-up communication) ซึ่งเป็นการส่งข่าวสาร จากผู้ที่ อยู่ในตำแหน่งที่ต่ำกว่า ไปยังผู้ที่อยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่า การสื่อสารรูปแบบนี้มักจะมีลักษณะของการ ประชุม การสัมมนา การปรึกษาหารือ ตลอดจนการร้องทุกข์ เป็นต้น

3. การสื่อสารตามแนวราบ (Horizontal communication) เป็นลักษณะการติดต่อสื่อสาร ระหว่างผู้ที่อยู่ในระดับหรือตำแหน่งเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นหลัก เช่น เพื่อน ญาติพี่น้อง การสื่อสารรูปแบบนี้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์และเสริมสร้างความ รับผิดชอบร่วมกันของหมู่คณะ รวมทั้งส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคม

2.3.7. องค์ประกอบของการสื่อสาร

สุรรัตน์ ตรีสกุล (2547) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการสื่อสารไว้ว่า การสื่อสารของมนุษย์มีองค์ประกอบพื้นฐานหลัก 4 องค์ประกอบ คือ

1. ผู้ส่งสาร (Sender/source/originator)
2. ผู้รับสาร (Receiver/destination)
3. สาร (Message)
4. สื่อหรือช่องทางการสื่อสาร (Channel)

1. ผู้ส่งสาร คือ แหล่งกำเนิดสาร บุคคลที่ต้องการส่งสารไปยังผู้รับสาร บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้ริเริ่มหรือเป็นจุดเริ่มต้นในการส่งสารไปยังผู้รับสารและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร

จำนวนและลักษณะของผู้ส่งสารนั้นขึ้นอยู่กับประเภทของการสื่อสาร เช่น หากเป็นการสื่อสารภายในบุคคลหรือการสื่อสารระหว่างบุคคล ก็จะมีผู้ส่งสารเพียง 1 คน การสื่อสารในกลุ่มขนาดเล็กหรือกลุ่มขนาดใหญ่ อาจมีผู้ส่งสารมากกว่า 1 คนก็ได้ แต่ในการสื่อสารบางลักษณะ เช่น การสื่อสารมวลชน ผู้ส่งสารได้สื่อสารในฐานะเป็นตัวแทนขององค์กร ซึ่งจะมีลักษณะความเป็นตัวของตัวเอง หรือความเป็นส่วนตัวน้อยกว่าการสื่อสารภายในบุคคลและการสื่อสารระหว่างบุคคล

2. ผู้รับสาร หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ได้รับสารซึ่งส่งมาจากผู้ส่งสาร หรืออีกนัยหนึ่ง ผู้รับสารก็คือจุดหมายปลายทางของสาร (Destination) นั่นเอง

ผู้รับสารแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ผู้รับสารที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย หมายถึง ผู้รับสารเป้าหมายที่ผู้ส่งสารตั้งใจจะส่งสารไปถึง และผู้รับสารทั่วไป หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลทั่วไปซึ่งสามารถรับสารที่ผู้ส่งสารส่งไปถึงผู้รับสารหรือเป้าหมายได้

จำนวนและลักษณะของผู้รับสารจะแตกต่างกันไปตามลักษณะและประเภทของการสื่อสาร กล่าวคือ ในการสื่อสารระหว่างบุคคลนั้นสามารถจำกัดจำนวนและระบุผู้รับสารเป้าหมายได้ชัดเจน คู่สื่อสารอาจรู้จักกันและสามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันได้โดยการสื่อสารแบบเห็นหน้ากัน รวมทั้งมีปฏิริยาตอบกลับได้ในทันที ทันใด

3. สาร หมายถึง ผลผลิตที่เกิดจากการเข้ารหัสของผู้ส่งสารเพื่อส่งไปยังผู้รับสาร และกระตุ้นให้ผู้รับสารเกิดการตอบสนอง สามารถแบ่งออกได้หลายประเภทตามเกณฑ์การแบ่ง ดังนี้

- 3.1 แบ่งตามรหัสหรือสัญลักษณ์ที่ใช้ในการเข้ารหัสเป็นเกณฑ์
- 3.2 แบ่งโดยใช้ความตั้งใจในการส่งสารเป็นเกณฑ์
- 3.3 แบ่งโดยใช้ผู้ส่งสารและผู้รับสารเป็นเกณฑ์

4. สื่อหรือช่องทางการสื่อสาร เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการสื่อสาร ช่องทางในการสื่อสาร หมายถึง ช่องทางในการรับข่าวสารของมนุษย์ ซึ่งได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และการสัมผัส หรืออีกนัยหนึ่งคือประสาทรับรู้ทั้ง 5 ของมนุษย์นั่นเอง

สื่อ หมายถึง พาหนะในการนำสารจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร

จากคำจำกัดความจะพบว่าทั้งสองคำมีความหมายที่ต่างกัน แต่ในการสื่อสารแล้วพบว่าทั้งสองคำเป็นสิ่งที่เกี่ยวพันกันเพื่อนำสารจากผู้ส่งสารผ่านการรับรู้ ไปยังผู้รับสาร ดังนั้นจึงอนุโลมให้ใช้คำทั้งสองนี้แทนกัน และให้มีความหมาย 3 ประการ ดังนี้

1. ตัวกลางในการนำสารจากผู้ส่งสารมายังผู้รับสาร ได้แก่ คลื่นแสง คลื่นเสียง วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น

2. พาหนะของสิ่งที้นำสารไปสู่ประสาทรับความรู้สึกของมนุษย์ทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส และการสัมผัส เช่น อากาศเป็นตัวนำคลื่นเสียงไปสู่ประสาทรับการได้ยิน

3. วิธีการเข้ารหัสและถอดรหัสสาร เช่น การใช้วิธีการพูด วิธีการเขียน เป็นต้น
พัชนี เขยจรยาและคณะ (2541) ได้กล่าวไว้ว่า ช่องทางการสื่อสารแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. ช่องทางการสื่อสารแบบเป็นทางการ (Formal channel) คือ ช่องทางการสื่อสารแบบเป็นแบบแผนในองค์กร ทำหน้าที่ตามกฎหมาย ระเบียบ ทำหน้าที่เสมือนมาตรฐาน เช่น การสื่อสารผ่านสื่อมวลชนต่าง ๆ

2. ช่องทางการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ (Informal channel) คือ ช่องทางการสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งถูกสร้างขึ้นในระหว่างบุคคลซึ่งมีความสนใจโดยมีจุดมุ่งหมายเหมือนกัน มีปฏิสัมพันธ์กันแบบซึ่งหน้า

2.3.8 ลักษณะการสื่อสาร

1. การสื่อสารแบบเป็นทางการ (Formal communication) เป็นการสื่อสารที่มีระเบียบแบบแผน คำนึงถึงบทบาทหน้าที่และตำแหน่งของผู้ส่งสารและผู้รับสารเป็นสำคัญ การสื่อสารในลักษณะนี้อาจเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ประกาศแจ้งนโยบาย คำสั่งปฏิบัติงาน หรืออาจเป็นการสื่อสารที่ไม่ใช่ลายลักษณ์อักษรแต่อาศัยการพูดจา เช่น การสั่งงานโดยตรง

2. การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ (Informal communication) เป็นการสื่อสารโดยไม่พิจารณาตำแหน่งหรือหน้าที่ ไม่มีระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ การสื่อสารระหว่างกันจึงมักเป็นส่วนตัวและไม่เป็นทางการ จึงไม่สามารถคาดเดาทิศทางการสื่อสารได้ว่าจะจะเป็นไปในทิศทางใด ดังนั้นการสื่อสารจึงออกมาในรูปของการพูดคุยแบบปากต่อปาก รวมทั้งข่าวลือต่าง ๆ ด้วย

2.4 ประมงพื้นบ้าน

ปลอดภัย สวัสดิ์ (2535) ได้ให้ความหมายการประมงทะเลพื้นบ้าน หมายถึง ผู้ประกอบอาชีพประมง โดยใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก ใช้เรือขนาดยาวไม่เกิน 10 เมตร ขนาดเครื่องยนต์ไม่เกิน 30 แรงม้า ทำการประมงไม่ไกลจากฝั่งมากนัก เฉลี่ยห่างจากฝั่งประมาณ 5 กิโลเมตร กำหนดเครื่องมือที่ใช้เป็น 4 ประเภท คือ

1. อวนลอยปลาจระเม็ด อวนลอยกุ้ง อวนลอยปู อวนลอยปลากระบอก อวนลอยปลาทุ อวนลอยปลากะพง อวนลอยปลากุเลา อวนลอยปลากอแร อวนลอยปลาตาบลาว อวนลอยปลาทราย อวนลอยปลากด อวนลอยปลาหมึก และอวนลอยปลาอื่น ๆ

2. ประเภทเครื่องมือเคลื่อนที่ ประกอบด้วย แหหมึกที่ใช้ไฟล่อ แหอื่น ๆ กระจะรุน ซ้อนต่าง ๆ เรือผีหลอก อวนอื่น ๆ และเครื่องมือเคลื่อนที่อื่น ๆ

3. ประเภทเบ็ด ประกอบด้วย เบ็ดราว เบ็ดตก จะนะ

4. ประเภทเครื่องมือประจำที่ ประกอบด้วย ลอบหมึก ลอบปู ลอบปลา ไชมาน โพงพาง โมะระ ละมู และเครื่องมือประจำที่ต่าง ๆ

วุฒิชัย วังคะสาต และคณะ (2544) กล่าวไว้ว่า กรมประมงได้กำหนดค่าจำกัดความของการประมงพื้นบ้าน ในขั้นต้นไว้เพื่อใช้ในการวางนโยบายและกำหนดเป้าหมายการดำเนินงาน โดยหมายถึง การทำประมงโดยใช้เครื่องมือขนาดเล็ก ไม่ทันสมัย ทำการประมงในบริเวณไม่เกิน 3 กิโลเมตรจากชายฝั่ง อาศัยแรงงานส่วนใหญ่ในครอบครัว รวมทั้งการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่มีเนื้อที่ขนาดเล็ก

วิฑูรย์ ปัญญากุล (2547) ให้ความหมายของ ประมงพื้นบ้าน หรือ Artisanal fishing ว่าเป็นการประมงเพื่อยังชีพหรือประมงขนาดเล็ก โดยทั่วไปใช้เรือขนาดเล็ก เช่น เรือพื้นบ้าน ปัจจุบันจะติดเครื่องยนต์เข้าไปด้วย เครื่องมือจับปลาที่ใช้แหหรือเบ็ดแบบง่าย ๆ เป็นการประมงแบบดั้งเดิมที่ยังไม่มีการพัฒนาปัจจัยต่าง ๆ มากนัก ทั้งทางด้านปัจจัยการผลิต การขนส่ง การเก็บรักษา การใช้ประโยชน์ และการตลาด การประมงพื้นบ้านอาจมีความหมายแตกต่างกันไปตามปัจจัยมาตรฐานที่นำมาพิจารณา เช่น เป็นแบบพื้นบ้าน (Artisanal) แบบขนาดเล็ก (Small scale) แบบดั้งเดิม (Traditional) หรือแบบยังชีพ (Subsistence) เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว ประมงพื้นบ้าน เป็นผู้ประกอบอาชีพประมง โดยใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก ใช้เรือขนาดยาวไม่เกิน 10 เมตร ทำการประมงเฉลี่ยห่างจากฝั่งประมาณ 5 กิโลเมตร เป็นการประมงแบบดั้งเดิม ใช้เครื่องมือประมงแบบง่าย ๆ รวมทั้งการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่มีเนื้อที่ขนาดเล็ก

เลิศชาย ศิริชัย (2549) กล่าวว่า ระบบภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้านจะเป็นการทำความเข้าใจและใช้ประโยชน์จากทะเล ซึ่งมีจุดเด่นตรงที่เป็นระบบภูมิปัญญาที่ยอมรับเงื่อนไขธรรมชาติ ยอมรับความสัมพันธ์ของคนแบบช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

1. ชาวประมงพื้นบ้านสามารถออกไปจับปลา กุ้ง ปู ในทะเลได้ด้วยเทคโนโลยีที่ต่ำ เพราะมีความเข้าใจในทะเลอย่างดี รู้ถึงธรรมชาติและเงื่อนไขของทะเลอย่างทะลุปรุโปร่ง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องลม ฟ้าฝน และกระแสน้ำ

2. ชาวประมงพื้นบ้านสามารถจับสัตว์ทะเลมาเลี้ยงชีวิตและครอบครัวได้อย่างเพียงพอ มาหลายชั่วอายุคน โดยใช้เครื่องมือง่าย ๆ หรือมีพลังการผลิตต่ำ

3. ชาวประมงพื้นบ้านตระหนักดีว่า ความมั่นคงของตนเองขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทะเล และทราบว่าความอุดมสมบูรณ์ของทะเลขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ ชาวประมงพื้นบ้านจึงไม่ทำลายความสมบูรณ์ของระบบนิเวศทะเล และยังไม่จับสัตว์ทะเลมากเกินไป เพื่อให้ทะเลสามารถฟื้นตัวได้ทัน จึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านยังคงใช้เครื่องมือที่มีพลังการผลิตต่ำ โดยจะไม่สร้างเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพการทำลายสูง หรือจับสัตว์ทะเลโดยไม่จำแนกชนิดและขนาด

4. ชาวประมงพื้นบ้านจะคำนึงถึงการใช้ประโยชน์จากทะเล โดยคำนึงถึงการมีอยู่ของคนอื่นทั้งในชุมชนเดียวกันและต่างชุมชน ทำให้ระบบเครือญาติยังมีความมั่นคง และสามารถสร้างเครือข่ายการช่วยเหลือพึ่งพาได้อย่างกว้างขวาง

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปฐม นิคมานนท์ (2535) ได้ศึกษา การหาความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย พบว่า รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ จำแนกได้ 5 รูปแบบที่สำคัญ คือ 1) การสืบทอดความรู้ในลักษณะอาชีพของหมู่บ้าน สืบทอดกันมาช้านาน 2) การสืบทอดอาชีพหรือความถนัดเฉพาะอย่างภายในครอบครัว สืบทอดในสายตระกูล 3) การเรียนจากผู้รู้ในลักษณะของการไปอยู่ฝึกงาน ไปอยู่หรือบวชเรียนในวัด การเรียนโดยจ่ายค่าเล่าเรียน การทำงานระบบกลุ่ม และเจ้าหน้าที่ภายนอกมาสอนให้ 4) การฝึกฝนด้วยตนเอง เกิดจากความรู้สึกรักชอบในสิ่งนั้นมาตั้งแต่เด็ก การได้เห็นตัวอย่างแล้วทำตาม และการมีผู้ชี้แนะในขั้นต้น 5) เกิดจากความบังเอิญ เช่น การฝันหรือมีอำนาจลึกลับมาเข้าสิงทำให้มีความสามารถในการรักษาโรคบางอย่าง และมีอำนาจในการทำนายทายทักได้

มานะ ช่วยชู (2538) ได้ศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนภาคใต้ในการใช้ทรัพยากรชายฝั่ง พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงจากการใช้เพื่อยังชีพเป็นหลัก เป็นเพื่อการค้าเป็นหลัก และการใช้ทรัพยากรส่งผลให้บทบาทและการนำมาใช้ประโยชน์ของภูมิปัญญา ประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรม และธรรมเนียมปฏิบัติได้ลดความเคร่งครัดลงไปในปัจจุบัน เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรดังกล่าว

มณฑา พิพัฒน์เพ็ญ (2540) ศึกษา การมีส่วนร่วมและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของประชาชนชาวบ้านในการสอนดนตรีพื้นบ้านในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสงขลา พบว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของประชาชนชาวบ้านในการสอนดนตรีพื้นบ้านนั้น ถ่ายทอดความรู้โดยการบอกเล่าลักษณะ การอธิบาย การแนะนำ โดยใช้การสาธิตในลักษณะการแสดง การทำให้ดูในลักษณะการปฏิบัติโดยให้นักเรียนฝึกใช้เครื่องดนตรี และถ่ายทอดความรู้โดยการให้เข้าร่วมแสดงในลักษณะการนำนักเรียนไปร่วมแสดงดนตรีพื้นบ้านในงานต่าง ๆ

เพิ่มศักดิ์ เพ็งมากและคณะ (2544) ได้ศึกษา เครื่องมือประมงทะเลพื้นบ้านในจังหวัดสตูล พบว่า แต่ละครัวเรือนจะมีเครื่องมือประมงส่วนใหญ่ 2-3 ชนิด โดยมีการเปลี่ยนแปลงเครื่องมือประมงตามความชุกชุมของสัตว์น้ำตามฤดูกาลนั้น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเลือกเครื่องมือประมงที่ทำการประมงได้ยาวนานที่สุดและทำรายได้จากการจับสัตว์น้ำได้มากที่สุด

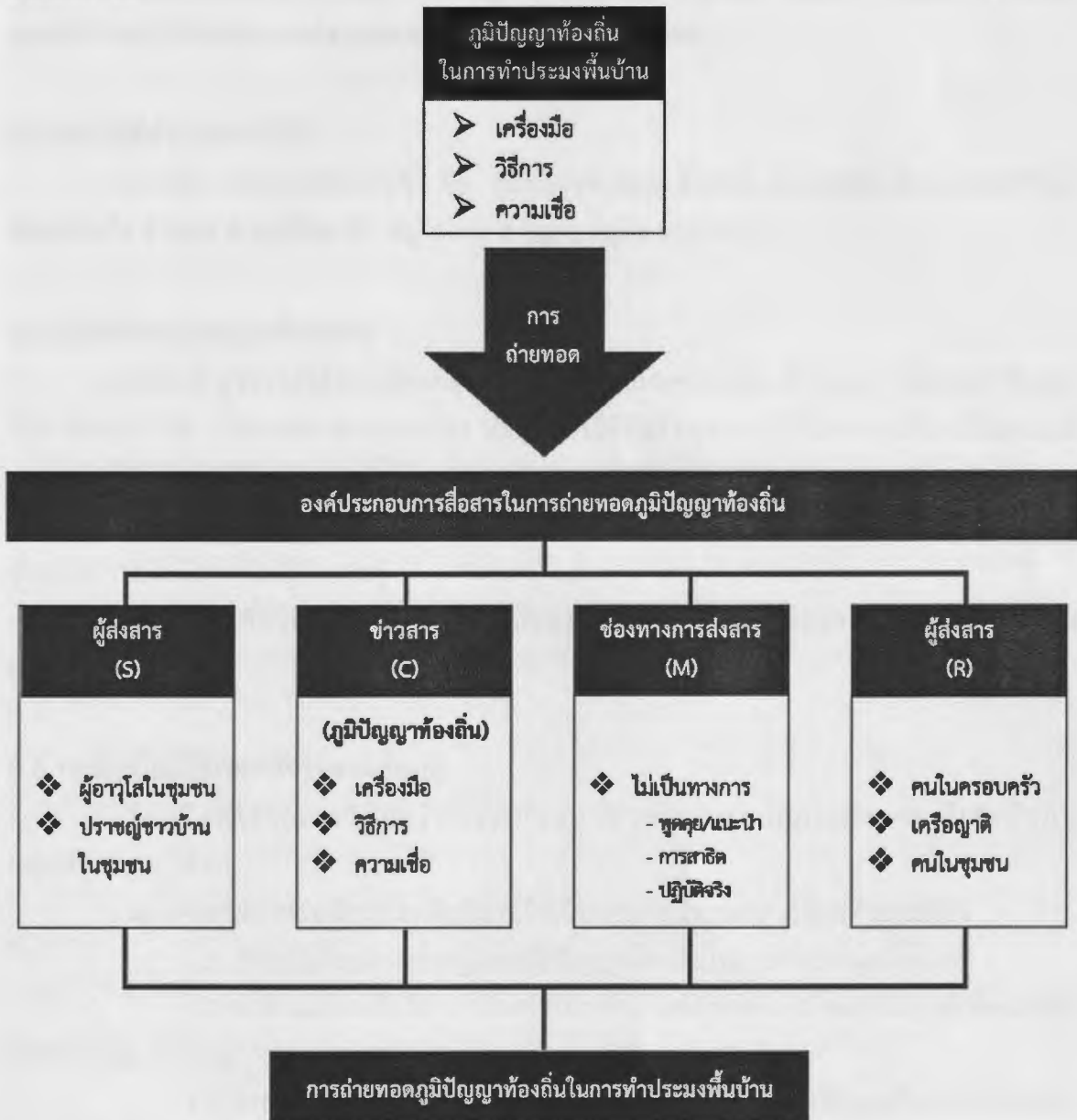
กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร (2548) ได้ศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่น: นวัตกรรมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี สรุปได้ว่า มีการใช้วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการทำประมงพื้นบ้านแตกต่างกันออกไปตามประเภทของสัตว์น้ำ แหล่งที่จับและฤดูกาล โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เครื่องมือบางประเภทที่เป็นการทำลายสัตว์น้ำก็ได้ยกเลิกการใช้ เพราะต้องการให้มีการดำรงอยู่ต่อไปของทรัพยากร

รณลักษณ์ อินตะ (2552) ศึกษา รูปแบบและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการประดิษฐ์เครื่องสักการะล้านนา: หมากสุ่ม หมากเบ็ง ต้นดอก ต้นเทียน และต้นผึ้ง พบว่า กระบวนการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องสักการะล้านนา หมากสุ่ม หมากเบ็ง ต้นดอก ต้นเทียน และต้นผึ้ง วิธีการถ่ายทอดประกอบไปด้วยบุคคล 2 ฝ่าย คือ ผู้ที่ถ่ายทอด (ผู้สอน) ผู้รับการถ่ายทอด (ลูกศิษย์) ลักษณะของการถ่ายทอดคือ มีการถ่ายทอดจากคนในครอบครัวหรือญาติ การถ่ายทอดจากผู้อาวุโสในหมู่บ้าน การเรียนรู้โดยการขอสมัครเป็นลูกศิษย์แล้วนำมาฝึกปฏิบัติทดลองทำด้วยตนเอง โดยกระบวนการถ่ายทอดมีปัจจัยหลายอย่างที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ได้แก่ บรรยากาศ งานประเพณี

พิธีกรรม วัด รวมถึงหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมร่วมกันอนุรักษ์เครื่องสักการะล้านนา

2.6 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาทฤษฎีและแนวคิด ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถนำมาแสดงเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง องค์ประกอบของการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลี้พัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เนื่องจากการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนนั้น มีความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กับบุคคลหลายส่วนในชุมชน ผู้วิจัยจึงให้เลือกวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะจง (Focused interview)

3.1 สถานที่ดำเนินการวิจัย

สถานที่ดำเนินการวิจัยครั้งนี้ คือ ชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลลี้พัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง จำนวน 5 หมู่บ้าน คือ หมู่ 1 หมู่ 2 หมู่ 3 หมู่ 5 และ หมู่ 7

3.2 ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงกลุ่มเป้าหมาย เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ที่เน้นการได้รับข้อมูลจากผู้ที่มีความเกี่ยวเนื่องและมีความสัมพันธ์กับการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำประมง ดังนี้

1. ผู้อาวุโสหรือผู้นำที่ไม่เป็นทางการในชุมชน ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ที่เกษตรกรหรือชุมชนให้การนับถือว่าเป็นผู้มีความรู้
2. เกษตรกรที่ประกอบอาชีพประมงในชุมชน ได้แก่ ผู้ที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านในชุมชน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้จะเป็นแนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่

1. แนวคำถามสำหรับผู้อาวุโสหรือผู้นำที่ไม่เป็นทางการในชุมชน มีแนวคำถามดังนี้
 - 1.1 คำถามเกี่ยวกับความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้าน
 - 1.2 คำถามเกี่ยวกับวิธีการสื่อสารในการถ่ายทอดความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้าน
 - 1.3 คำถามเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้าน
 - 1.4 คำถามเกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ ในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชน
2. แนวคำถามสำหรับเกษตรกรที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านในชุมชน มีแนวคำถามดังนี้
 - 2.1 คำถามเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้าน การประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน เช่น วิธีการ ความเชื่อ ที่มาหรือการได้รับการถ่ายทอดเกี่ยวกับวิธีการ ความเชื่อ

2.2 คำถามเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นทางการประมง เช่น การทอดคุย การสาธิต เป็นต้น

3.4 การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูล ใช้การตรวจสอบแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ซึ่งเป็นการตรวจสอบว่า ข้อมูลมีความถูกต้อง ตรงกัน โดยการตรวจสอบทางด้านบุคคล เวลา สถานที่ ที่แตกต่างกันจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้สัมภาษณ์ทั้ง 2 กลุ่ม ซึ่งข้อมูลที่ได้จะมีทั้งส่วนที่เหมือนกัน และส่วนที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ใช้การสังเกตและการสัมภาษณ์เชิงลึกควบคู่กันไป โดยในการสัมภาษณ์ได้มีการถอดเทปบันทึกการสนทนาแบบคำต่อคำ ประโยคต่อประโยค และวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กันเพื่อทำความเข้าใจเนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์

หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ไปนำเสนอให้กับกลุ่มเป้าหมายได้สะท้อน และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เพื่อตรวจสอบว่าการตีความของผู้วิจัยมีความถูกต้องตามทัศนคติของผู้ให้ข้อมูลหรือไม่ แล้วนำกลับมาแก้ไข ก่อนจะนำลงไปเสนอต่อกลุ่มเป้าหมายเพื่อตรวจสอบอีกครั้ง

3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ในการวิจัยมีดังนี้ คือ

1. ข้อมูลจากการวิจัยเอกสาร เป็นข้อมูลจากการค้นคว้าและรวบรวมแนวความคิด ข้อมูลต่าง ๆ จากหนังสือ ตำรา เอกสาร สิ่งพิมพ์ สื่อออนไลน์ ที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้าน

2. ข้อมูลจากการวิจัยภาคสนาม เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview method) จากกลุ่มตัวอย่างที่ได้กำหนดไว้ โดยผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์ จัดบันทึกสาระสำคัญของการสัมภาษณ์ และบันทึกเสียงผู้ให้สัมภาษณ์ ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ของผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย

3. การตรวจสอบความเที่ยงและความเชื่อมั่นของข้อมูล ใช้การตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) โดยการเก็บข้อมูลทั้งจากภาคสนามและจากเอกสาร จากกลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เป็นผู้ส่งสาร (ผู้อาวุโสหรือผู้นำที่ไม่เป็นทางการของชุมชน) และกลุ่มที่เป็นผู้รับสาร (เกษตรกรที่ทำประมงพื้นบ้านของชุมชน) เพื่อนำมาเปรียบเทียบความเหมือนหรือแตกต่างกันของข้อมูลที่เก็บมาได้

3.6 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจึงดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่ไปกับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของข้อมูลจากประเด็นที่ได้มาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหา

บทที่ 4

ผลการวิจัยและอภิปราย

ในการวิจัย องค์ประกอบของการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา

1. ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง

2. ศึกษาองค์ประกอบของการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง

สำหรับการนำเสนอผลการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ

4.1 ตอนที่ 1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง

จากการวิจัยสามารถรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ เครื่องมือประมง วิธีการในการทำประมง และความเชื่อในการทำประมง ของการทำประมงพื้นบ้านในชุมชน ดังต่อไปนี้

4.1.1. ไชปลาตุกทะเล

ผู้นำภูมิปัญญา นายกาล ปริงเจะ

ลักษณะของเครื่องมือ ไชปลาตุกทะเลจะมีลักษณะเป็นทรงกระบอกปลายเรียว ทำจากไม้ไผ่ซีก ยาว 3 ศอกกำมือ ซี่ไซ จะใช้ไม้ไผ่ขนาด 1 นิ้วมื่อ นำมาประกอบและผูกด้วยเถาวัลย์หางหนูหรือย่านหางหนู ซึ่งจะหาได้ตามในป่าเขา เพื่อให้ไซมีความเหนียว ทนต่อแรงน้ำ แต่ละซี่ห่างกันประมาณ ½ นิ้ว ด้านหนึ่งเปิดเพื่อเป็นทางเข้าของปลา ไซจะมีซี่ไม้ไผ่ยื่นเข้าไปด้านในเรียกว่า งา จะมี 2 ชั้น คือชั้นนอกและชั้นใน ทำเป็นช่องเพื่อให้ปลาวายเข้าไป และไม่สามารถว่ายหนีออกมาได้ ระยะห่างระหว่างงาชั้นนอกจะห่างจากชั้นในประมาณ 2 ศอก

วิธีการใช้งาน การใช้งานไชปลาตุกทะเลจะมี 2 ขั้นตอน คือ การวางไซและการเก็บไซ ซึ่งมีวิธีการดังนี้

วิธีการวางไซ การเลือกพื้นที่เพื่อวางไซ จะต้องรู้จักและสังเกตการไหลของน้ำทิศทางน้ำ ลักษณะน้ำขึ้น-น้ำลง ซึ่งได้จากประสบการณ์จากการตาม พ่อ หรือเพื่อนไปจับปลาตามจุดต่าง ๆ และอาศัยดูข้างขึ้น-ข้างแรม เพื่อให้รู้ว่าระดับน้ำในแต่ละวันเป็นอย่างไร เมื่อเลือกสถานที่วางไซได้แล้ว จึงนำไซลงไปวางใต้น้ำ ห่อไซด้วยทางใบจาก เพื่ออำพรางไซ และเป็นการสร้างสิ่งแวดล้อมให้เหมาะกับพฤติกรรมของปลาตุกทะเลที่ชอบแสงน้อย นำเชือกยาวประมาณ 5 เมตรหรือมากกว่านั้น เพื่อให้เกิดความสะดวกในการเก็บไซ ผูกเชือกบริเวณส่วนท้ายของไซแล้วนำปลายอีกด้านผูกกับหลักไม้เพื่อใช้ยึดไม่ให้ไซไหลไปตามน้ำ ส่วนที่เรียกว่าปากไซจะหันไปตามกระแส น้ำ เนื่องจากพฤติกรรมของปลาจะว่ายทวนกระแสน้ำ เมื่อปลาวายทวนน้ำมาก็จะหลุดเข้าไปในไซ การเลือกพื้นที่สำหรับวางไซจะต้องอาศัยประสบการณ์ ว่าวังปลาหรือบริเวณที่มีปลาอยู่ชุกชุมอยู่บริเวณใด และจะ

ดักปลาได้บริเวณไหน เพราะนิสัยปลาดุกถ้าขนาดไม่ใหญ่มากมักจะว่ายตามกันเข้ามาเป็นฝูง แต่หากเป็นปลาตัวใหญ่จะมีพฤติกรรมหากินเพียงตัวเดียว โดยอาจมีขนาดใหญ่เท่าหน้าแข้งหรือยาวประมาณครึ่งเมตร ความถี่ในการวางไซจะวาง 3 วัน ต่อครั้ง แต่แต่ละครั้งจะใช้เวลาประมาณ 3-7 วัน ก่อนจะมายกไซ และจะยกไซช่วงเวลาน้ำขึ้นสูงสุด คือช่วง 14 -15 ค่ำ หรือ 1 ค่ำ

ภาพที่ 2 ไซปลาดุกทะเล

วิธีการเก็บไซ เป็นสิ่งที่ต้องใช้ความชำนาญมากเนื่องจาก จะมองไม่เห็นว่ายไซอยู่บริเวณใดของผืนน้ำ ต้องอาศัยจำจากพื้นที่ข้างเคียง เช่น ต้นไม้ในบริเวณใกล้เคียงกับที่วางไซไว้ ด้านซ้ายหรือขวาของต้นไม้ สังเกตการไหลของน้ำว่าไหลไปทางไหน แล้วใช้ไม้เกี่ยวขวางทางน้ำให้ติดเชือกที่ผูกไซไว้ เชือกที่ผูกไซยิ่งยาวจะทำให้เกี่ยวติดได้ง่ายมากขึ้น

ความเชื่อ ในการทำเครื่องมือประมงและการทำประมงเพื่อหาปลา นี้ มีความเชื่อที่ชาวประมงได้ถ่ายทอดต่อกันมา ซึ่งได้พิสูจน์แล้วว่าเป็นอย่างนั้นจริง ๆ โดยหาสาเหตุไม่ได้ ดังนี้

1. ก่อนออกไปวางไซห้ามมีคนขวางประตูหรือบันไดบ้าน
2. ไม่ทะเลาะกับใคร ต้องไปด้วยความสบายใจ
3. ออกไปเจียบ ๆ ไม่บอกใคร
4. ห้ามพูดหรือสั่งว่า จะเอาปลาอะไร กี่ตัว (เพราะเป็นเครื่องมือไม่ใช่เหยื่อ จะกะเกณฑ์ไม่ได้ ต้องอาศัยโชคและมีมือ)
5. ก่อนลงมือจับปลา ต้องขอขุดูรี หรือขอเจ้าที่เจ้าทางเพื่อขอปลา (มีประวัติคนในหมู่บ้านไม่ได้ขอขุดูริก่อนลงมือจับปลา ปัจจุบันเจ็บป่วยยังไม่หาย)
6. ถ้าวานต้องห้าม เช่น วันเสาร์ห้ามจับปลา เพราะเชื่อว่าพระเจ้าทรงบันดาลโครงสร้างของโลกเสร็จสิ้นและพักผ่อนในวันเสาร์
7. เมื่อเก็บไซกลับมาแล้ว ต้องให้ถึงบ้านก่อน ใครจะมาทักหรือเอาปลา ต้องมาเอาที่บ้าน เพราะเชื่อว่าส่งผลต่อการจับปลาครั้งต่อไป (หากจะเอาปลาระหว่างทางมีเคล็ดลับคือ ให้หยิบเอาเฉย ๆ โดยไม่บอกกล่าว)
8. ไซไซ จะใช้ไม้ไผ่ นำมาประกอบและผูกด้วยเถาวัลย์ทางหนูหรือย่านทางหนู ซึ่งจะหาได้ตามในป่าเขา เพื่อให้ไซมีความเหนียว ทนต่อแรงน้ำ ถ้าใช้เชือกสำเร็จตามท้องตลาดหรือวัสดุอื่นปลาจะไม่เข้าไซ

การถ่ายทอด

การเป็นผู้รับการถ่ายทอดหรือแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา ได้รับการถ่ายทอดเทคนิคและวิธีการทำไซปลาตุก มาจากรุ่นพ่อ โดยพ่อได้สอนให้ตั้งแต่การทำไซ การเลือกพื้นที่วางไซ การเก็บ ตลอดจนประสบการณ์ที่ได้ตามพ่อออกไปหาปลา การสังเกตวาระดับน้ำ สภาพอากาศอย่างไรปลาถึงจะเข้าไซ จึงทำให้มีความรู้สามารถถ่ายทอดต่อผู้อื่นได้ในปัจจุบัน

การเป็นผู้ถ่ายทอด แบ่งผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาหรือผู้เรียนเป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มแรก เป็นผู้สนใจและหลาน ๆ ในหมู่บ้าน จะเข้ามาสอบถาม ก็จะสอนวิธีการวางเทคนิคต่าง ๆ โดยจะถ่ายทอดด้วยวิธีการนั่งบอกอยู่ที่บ้านเพราะส่วนใหญ่จะรู้ที่วางกันอยู่แล้ว สำหรับเครื่องมือของผู้เรียนกลุ่มนี้จะใช้วิธีว่าจ้างผู้รู้ คนแก่ ๆ ในหมู่บ้านเป็นผู้ทำเครื่องมือให้

กลุ่มที่สอง เป็นลูกศิษย์ซึ่งเป็นเครือญาติกัน คือ นายสวาท ขาวดี (น้องเขย) ถ่ายทอดให้เพราะผู้เรียนมาขอให้สอน คนนี้จะสอนตั้งแต่วิธีทำไซ การเลือกพื้นที่ การจดจำพื้นที่ของการวางไซว่า เมื่อปักแล้วจะจำพื้นที่ได้อย่างไรว่าไซอยู่ตรงไหน มีวิธีเกี่ยวไซอย่างไร แล้วให้ลงมือปฏิบัติไปด้วยกัน ช่วงแรก ผู้เรียนจะหาไซไม่เจอบ้าง ได้ไซกลับมาอันเดียวบ้าง แต่ปัจจุบันสามารถทำไซเองได้ ออกไปหาปลาเองได้ แม้ว่าจะมีบางครั้งที่ทำไซไม่เจอแต่น้อยครั้งแล้ว

4.1.2. หยอดักปู

ผู้นำภูมิปัญญา นายกิน ปรังเจะ

เป็นผู้ริเริ่มคิดทำคนแรก สาเหตุจากไปตกปลา แล้วบังเอิญตั้งเบ็ดไว้ข้างเรือ พบว่ามีปูมากินเหยื่อที่ปลายเบ็ด ทำให้คิดว่าจะดักปูได้อย่างไร จึงได้พยายามดัดแปลงจากไซปลาตุก โดยแนวทางดักปู ในช่วงเริ่มแรกนำมาจากการไปเห็นตัวอย่างเครื่องมือแถวอำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล แล้วนำมาลองทำ และดัดแปลงมาเรื่อย ๆ โดยมีวิวัฒนาการดังนี้

ลักษณะของเครื่องมือ

1) **จังกอย** เป็นเครื่องมือดักปูในยุคแรก ๆ แต่ปัจจุบันไม่ได้ใช้แล้ว เพราะถ้าปล่อยทิ้งไว้นาน ๆ ปูจะหนีออกไปหมด

2) **ไซดัดแปลงจากไซปลาเก๋า** เป็นเครื่องมือดักปูที่ใช้ดักในช่วงน้ำแห้ง ตามบริเวณพื้นที่ร่องน้ำของป่าชายเลน เมื่อน้ำขึ้นเต็มจึงมาเก็บ

ภาพที่ 3 ไซดักปูที่ดัดแปลงจากไซดักปลาเก๋า

3) หอยของดักปูที่ใช้ในปัจจุบัน จะเป็นเครื่องมือดักปูที่ใช้ไม้หรือเหล็กทำเป็นโครง แล้วหุ้มด้วย อวน สามารถพับเก็บได้ สาเหตุที่เลือกใช้หอยของดักปูในปัจจุบัน เพราะมีความสะดวกในการขนส่ง เนื่องจากสามารถพับเก็บได้ ทำให้ขนไปได้จำนวนมากในแต่ละครั้ง ส่วนไซมีขนาดใหญ่ ไม่สะดวกต่อการบรรทุกในเรือ ทำให้ได้จำนวนน้อยกว่า แต่ชาวบ้านหลายคนในชุมชนให้ความเห็นว่า ใช้ไซดักปูจะมีโอกาสได้ปูมากกว่าการใช้หอยของดัก

ภาพที่ 4 หอยของดักปู

วิธีการใช้งาน การใช้งานหอยของดักปูจะมีวิธีการดังนี้ เมื่อไปถึงสถานที่ซึ่งจะทำการดักปู จะต้องวางหอยของให้ไปตามน้ำ โดยสังเกตทางน้ำไหลในป่าชายเลนช่วงน้ำแห้งว่า น้ำไหลไปทางไหน เพื่อที่จะไม่วางหอยของให้ขวางทางน้ำ จากนั้นดูบริเวณโดยรอบ ว่ามีรอยเท้าปูหรือเศษอาหารที่ปู ออกมาหากินหรือไม่ การสังเกตนี้จำเป็นต้องใช้ประสบการณ์ของคนที่จะไปวางหอยของ จะต้องรู้ว่าร่องน้ำไหนมีระดับน้ำเป็นอย่างไร โดยต้องดูเวลาจากการนับข้างขึ้น-ข้างแรม (แรม/ค่า) เป็น ส่วนประกอบสำคัญด้วย เช่น ชาวบ้านจะดักช่วง 11 ค่า ถึง 5 ค่า ประมาณ 10 วัน และเว้นระยะไป ประมาณ 15 วันหรือ 1 รอบ ในร่องน้ำเดิม จึงจะวางหอยของได้ใหม่ (เพื่อให้ปูตัวเล็ก ๆ ได้ เจริญเติบโต)

การถ่ายทอด

การเป็นผู้รับการถ่ายทอดหรือแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา ได้รับจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง และ จากประสบการณ์ของตนเอง มาจากการสังเกตและลองผิดลองถูก แล้วค่อย ๆ ปรับปรุง พัฒนาไป

การเป็นผู้ถ่ายทอด แบ่งผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาหรือผู้เรียนเป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มแรก เป็นลูก ๆ ของตนเองทั้ง 5 คน ถ่ายทอดโดยให้นั่งดูวิธีการทำ ตั้งแต่การ ผูกหอยของ การเลือกวัสดุในการทำหอยของ วิธีดูทางน้ำหรือสายน้ำว่ามีการไหลอย่างไร แล้วจะสามารถ วางหอยของได้ก็อัน การดูระดับน้ำขึ้น-น้ำลง เพราะการวางหอยของต้องวางตอนน้ำแห้งและเก็บช่วงน้ำขึ้น เต็ม จะทำให้ได้ปู และต่อมาก็ให้ลูก ๆ ได้ลงมือทำด้วยตัวเอง โดยตนเองจะทำหน้าที่สอนเท่านั้น แต่จะมีบางครั้งที่ต้องช่วยหรือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง

กลุ่มที่สอง เป็นเพื่อนบ้านที่ทำตาม ประมาณ 20-30 หลังคาเรือน การถ่ายทอดจะเป็น การพูดคุย และทำตามแบบที่ตนเองทำ มากกว่าการสอนโดยตรง

ปัญหาที่พบในการใช้หอยของดักปู คือ

1. สัตว์อื่น ๆ เช่น มุสั้ง ลิง ฉีกหอยของเพื่อเอาปูไปกินเป็นอาหาร

2. ปูคืบหยองขาด

4.1.3. ไชปลาเก๋า

ผู้นำภูมิปัญญา นายประดิษฐ์ คำสิง

ลักษณะของเครื่องมือ ไชปลาเก๋า เป็นการดัดแปลงมาจากไชดักปลาตุก เนื่องจากเดิมเคยทำไชไว้ดักปูมาก่อน ซึ่งเมื่อมาเก็บไชที่ดักปูไว้พบว่า บางครั้งได้ปลาติดมาในไชที่ดักปูด้วย จึงเริ่มคิดจะดัดแปลงไชดักปูให้สามารถดักปลาได้มากขึ้นกว่าเดิม โดยมีจุดประสงค์เพื่อนำมาเลี้ยงในกระชังและจำหน่ายเป็นพันธุ์ปลา จึงได้มีความพยายามนำไชปลาตุกมาดัดแปลงให้เหมาะสม

ภาพที่ 5 ไชปลาเก๋า

การใช้งาน พื้นที่วางไช จะเป็นบริเวณที่มีปลาจำนวนมากหรือที่เรียกว่าวังปลา หรืออาจจะเป็นบริเวณกองหิน โดยจะรู้ได้จากประสบการณ์ที่เคยดำน้ำ ตกปลา ว่าจะมีปลาอยู่บริเวณไหนบ้าง แล้วจึงนำไชล่อยกลงไปในน้ำโดยใช้เชือกยาวประมาณ 5 เมตร ผูกกับทุ่นในไช ใช้อิฐเป็นตัวถ่วงน้ำหนัก แล้วไชเหยื่อล่อ เหยื่อที่ใช้ล่อปลาเก๋าจะเป็นจำพวกปลาทุหรือปลาลัง ใน 1 วัน จะเวียนมายกไชเพื่อดูปลา 3-4 ครั้ง ไชแต่ละอันจะมีน้ำหนักประมาณ 4-5 กิโลกรัม แต่แต่ละครั้งที่ออกไปจะนำไปประมาณ 30 อัน โดยจะออกไปวางไชตั้งแต่เช้า ซึ่งการวางไชนี้สามารถทำได้ทุกวัน ปลาที่จับได้จะมีพ่อค้ามารับซื้อ โดยปลาขนาด 1 นิ้ว จะได้ราคาตัวละ 10 บาท พ่อค้าที่รับซื้อปลานี้บางครั้งก็จะลอยเรือมาซื้อที่กลางทะเลเลย

การถ่ายทอด

การเป็นผู้รับการถ่ายทอดหรือแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา ได้รับจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง และจากประสบการณ์ของตนเอง มาจากการสังเกตและลองผิดลองถูก แล้วค่อย ๆ ปรับปรุง พัฒนาไป

การเป็นผู้ถ่ายทอด แบ่งผู้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาหรือผู้เรียนเป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มแรก เป็นลูกของตนเอง ถ่ายทอดโดยการทำให้ดูและสอนให้ทำ ตั้งแต่วิธีการทำไช ตลอดจนการออกไปวาง วิธีการวาง สำหรับการเลือกพื้นที่อธิบายได้ยาก เพราะต้องอาศัยประสบการณ์ รู้ว่ากองหินตรงไหนที่มีปลาจำนวนมาก แต่จะให้ลูกได้ลงมือทำด้วยตัวเองด้วย โดยตนเองจะทำหน้าที่สอนเท่านั้น มีบางครั้งที่ต้องช่วยหรือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง

กลุ่มที่สอง เป็นญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน วิธีการสอนจะใช้วิธีการเดียวกับที่สอนลูกตัวเอง

ความเชื่อ จะมีความเชื่อที่เหมือนกับนายกาล ปรังเจ

4.1.4. สวิงครอบปลา กุ้ง

ผู้นำภูมิปัญญา นายประณีต ปรังเจ

ลักษณะของเครื่องมือ จะใช้ไม้ไผ่ทำกรอบเป็นวงกลม แล้วนำตาข่ายมาครอบติด ทำด้ามต่อเพื่อใช้จับยึด ด้ามจับมักจะใช้ไม้เทียมหรือไม้ตะเคียน ซึ่งมีความเหนียว ทนทาน ไม่หักง่าย

วิธีการใช้งาน การใช้งานสวิง สามารถใช้ครอบได้ทั้งปลาและกุ้ง โดยมีลักษณะการใช้งานดังนี้

การครอบปลา ใช้ครอบปลา แล้วใช้มือจับตัวต่อตัว จากนั้นนำมาแช่น้ำแข็งในลังโฟมที่เตรียมไป โดยใช้ลังโฟมขนาด 50 x 50 x 30 เซนติเมตร.

การครอบกุ้ง ใช้ครอบกุ้ง และยกขึ้น กุ้งจะไหลไปอยู่ที่ก้นสวิง ครอบไปจนเต็มแล้ววางไว้ จากนั้นใช้สวิงใหม่ครอบกุ้งไปเรื่อย ๆ (ถ้าเต็มสวิงจะได้กุ้งประมาณ 1 กิโลกรัม) นำกุ้งที่ได้ ใส่กระติกน้ำแข็งทั่วไปเพราะมีขนาดตัวเล็กกว่าปลา กุ้งที่ได้ส่วนใหญ่ คือ กุ้งกุลาดำ รองลงมาคือกุ้งขาว กุ้งลายม้า

เทคนิคในการใช้เครื่องมือและการครอบปลา กุ้ง ในการใช้เครื่องมือและวิธีการจับแบบนี้จะมีเทคนิคบางอย่างที่จะช่วยให้สามารถได้ปลาหรือกุ้งตามต้องการ คือ

1. ต้องรู้จักสถานที่ เพราะสถานที่ในการจับสัตว์น้ำไม่ได้มีความเหมาะสมเหมือนกันทุกแห่ง บางแห่งจะสามารถครอบกุ้งได้เฉพาะในช่วงน้ำลด บางแห่งจะครอบได้เฉพาะช่วงน้ำขึ้น ต้องอาศัยการจดจำจากสิ่งแวดล้อม เช่น ทางน้ำ ต้นไม้บริเวณใกล้เคียง

2. ต้องรู้จักเวลา เพราะสัตว์น้ำแต่ละประเภทจะออกหากินไม่เหมือนกัน ถ้าจะจับจะต้องรู้จักเวลา ส่วนใหญ่การครอบกุ้งจะทำในช่วงเย็นไปจนถึงช่วงกลางคืน แต่หากเป็นการครอบ

ปลาจะออกไปช่วงกลางวันถึงเย็น นอกจากนี้แล้วจะต้องคำนึงถึงการขึ้น-ลงของระดับน้ำด้วย การจะรู้ว่าน้ำขึ้นลงเวลาใด โดยมากจะอาศัยจากการดูข้างขึ้น-ข้างแรม เช่น การจับกุ้งหรือปลา ช่วง 4 ค่ำ-12 ค่ำ จะเป็นช่วงน้ำตายคือน้ำไหลไม่แรง ทำให้เรือจะอยู่กับที่ ไม่ค่อยเคลื่อนที่จะทำให้จับได้ง่าย แต่หากเป็นช่วง 13 ค่ำ- 3 ค่ำ น้ำจะไหลแรง เรือไม่นิ่ง ไม่อยู่กับที่ จะจับไม่ค่อยได้

3. เทคนิคการพายเรือ ถ้านั่งพาย จะมีศมมีการมองเห็นแคบกว่าการยืน ถ้านั่งจะมองเห็นแค่ประมาณ 2 เมตร แต่ถ้ายืนจะเห็นได้ไกลถึง 10 เมตร เพราะในการจับกุ้งจะใช้วิธีการส่องไฟ เพื่อดูแสงสะท้อนจากตาข่ายที่จะเห็นเป็นสีแดง

การถ่ายทอด

การเป็นผู้รับการถ่ายทอดหรือแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา ความรู้เกี่ยวกับการทำสวิง ได้เรียนรู้จากบิดา คือ นายหลี ปรังเจะ เป็นผู้สอนให้ใช้ครั้งแรก ในช่วงอายุประมาณ 9-10 ปี ซึ่งกำลังศึกษาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 โดยเริ่มจากการหัดพายเรือ เมื่อเริ่มพายเป็น ก็หัดจับเครื่องมือ การจับเครื่องมือนั้น เริ่มจากไปนั่งดู พี่ ๆ ทำก่อน แล้วจึงมาฝึกใช้ การใช้เครื่องมือครั้งแรกเป็นการหัดใช้ไซจับปู ต่อมาจึงเป็นการใช้สวิงจับกุ้ง จับปลา ระหว่างนี้จะมีพี่ชายช่วยบอกวิธีการในการใช้เครื่องมือและการจับเกือบทั้งหมด จากนั้นจะเป็นการเรียนรู้ด้วยตัวเองโดยการดู สังเกต จำไปใช้ และหัดทำบ่อย ๆ สิ่งสำคัญที่สุด คือ ต้องรู้ระดับน้ำ และเวลาน้ำขึ้น-น้ำลง

การเป็นผู้ถ่ายทอด ผู้เรียนมักจะเป็นญาติพี่น้อง จำนวนที่ถ่ายทอดให้ไปแล้วประมาณ 30 คน และมีเพื่อน ๆ ประมาณ 50 คน ในการสอนหรือการถ่ายทอด จะสอนตั้งแต่ เรื่องของเวลา การนับค่าข้างขึ้นข้างแรม การดูระดับน้ำขึ้น-ลง ซึ่งต้องใช้เวลาเป็นปีกว่าจะเข้าใจและทำได้คล่อง การสอนใช้การบอกเล่า อธิบาย แล้วจึงออกไปเรียนในสถานที่จริง โดยการออกไปฝึกจะออกเรือไปคนละลำ เมื่อไปถึงจุดที่ต้องการก็จะให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติเอง แต่จะแนะนำให้ว่าจุดไหนมีกุ้ง มีปลา หลังจากนั้นผู้เรียนต้องไปฝึก หาประสบการณ์กันเอง แต่มักจะพบว่า ผู้เรียนไม่เข้าใจในสิ่งที่ผู้สอนบอกเล่า และมักจะเถียงหรือโต้แย้งเกี่ยวกับสถานที่จับสัตว์น้ำ เพราะเมื่อได้ไปในสถานที่ที่ผู้สอนได้แนะนำ แม้ว่าจะได้ผลผลิตทุกครั้งแต่จะได้ปริมาณไม่มาก ซึ่งเมื่อไปจับในสถานที่อื่นตามที่ผู้เรียนต้องการ จะได้ปริมาณกุ้งหรือปลาเป็นจำนวนมาก แต่บางครั้งก็จะได้ไม่ผลผลิตเลย

4.1.5. เบ็ดราวปลากระพง

ผู้นำภูมิปัญญา นายประสิทธิ์ คำชิง

ลักษณะของเครื่องมือ จะใช้เชือกเอ็นผูกกระหว่างท่อน โดยมีหินเป็นตัวถ่วงน้ำหนักและยึดให้อยู่กับที่ ไม่ลอยไปกับน้ำ ความยาวของเชือกที่ผูกหินกับท่อนจะขึ้นอยู่กับระดับน้ำที่ต้องการวางเบ็ด เชือกเอ็นที่ผูกกระหว่างท่อนโดยมากจะนิยมใช้เชือกเอ็น ขนาดเบอร์ 100 โดยจะมีเชือกเอ็นที่ผูกเบ็ดไว้ตรงส่วนปลายผูกเป็นราวไว้เป็นระยะ ระยะห่างระหว่างเชือกผูกเบ็ดประมาณ 110 เซนติเมตร ส่วนเชือกเอ็นที่ผูกเบ็ดไว้ตรงปลายจะใช้เชือกเอ็นเบอร์ 20-25 มีความยาวของเชือกเอ็นที่ผูกเบ็ดประมาณ 50 เซนติเมตร สำหรับเบ็ดที่ผูกปลายจะเลือกใช้ขนาดต่าง ๆ กัน ตามแต่ชนิดของปลา ดังแสดงในภาพที่ 7

ภาพที่ 7 เบ็ดราวปลากระพง

วิธีการใช้งาน จะนำเบ็ดราวไปวางไว้ในจุดที่ต้องการเรียกว่าวางทุ่น ก่อนจะปล่อยเบ็ดลงน้ำ จะเกี่ยวเหยื่อไว้ที่ปลายเบ็ด ใช้เวลาเกี่ยวเหยื่อ ประมาณ 1 ชั่วโมง เหยื่อที่ใช้สำหรับจับปลาจะใช้ปลาแดงหรือกุ้ง แต่หากจะจับปลากระพงจะใช้ปลาลังหรือปลาเก๋า โดยมากจะเริ่มวางทุ่นประมาณ 1 ทุ่มเป็นต้นไป หลังจากนั้นจะเวียนมาดูเป็นระยะ หากเหยื่อหมดก็วางใหม่ เวียนไปเช่นนี้ วันไหนได้ปลามากตามต้องการ ก็จะได้กลับบ้านเร็ว สิ่งที่ต้องระวังสำหรับการใช้เบ็ดราวนี้คือ ต้องผูกเอ็นให้กระชับ แน่นหนา มิฉะนั้นแล้วปลาจะหลุด ซึ่งปัญหานี้อาจจะพบบ้าง แต่ไม่บ่อยนัก

เทคนิคในการใช้เครื่องมือ ในการใช้เครื่องมือและวิธีการจับแบบนี้จะมีเทคนิคบางอย่างที่ผู้ใช้ควรทราบ คือ

1. หากต้องการตกปลาดุก ควรใช้เชือกเอ็นผูกเบ็ดเบอร์ 25 และใช้เบ็ดเบอร์ 12 เพราะนิสัยการกินอาหารของปลาดุกจะเล็ม ๆ กินไปเรื่อย ๆ การที่เราใช้เบ็ดขนาดเล็ก เมื่อปลาเล็ม ๆ เหยื่อ คมเบ็ดจะสะกิดเกี่ยวติดทันที

2. สำหรับการตกปลากระพง ควรใช้เชือกเอ็นผูกเบ็ดเบอร์ 50 และใช้เบ็ดเบอร์ 8 เป็นตัวเบ็ดหน้าบิดที่จะเกี่ยวติดง่าย ไม่หลุดหรือหักเวลาที่ปลาดี้นหรือสะบัด เนื่องจากปลากระพงเป็นปลาที่มีขนาดใหญ่ มีแรงมาก เมื่อปลาสูบเหยื่อจะดี้นและสะบัดแรง หากใช้เชือกเอ็นผูกเบ็ดขนาดเล็กจะทำให้เอ็นขาด

3. ในการเลือกพื้นที่วางเบ็ดหรือวางทุ่น ต้องใช้เลือกพื้นที่ในบริเวณที่น้ำไหลเชี่ยว เพราะปลาจะว่ายทวนน้ำเพื่อมากินเหยื่อ และจะเลือกวางเบ็ดในช่วง 14-15 ค่ำ ซึ่งเป็นเวลาที่น้ำไหลแรง

การถ่ายทอด

การเป็นผู้รับการถ่ายทอดหรือแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา ความรู้เกี่ยวกับการวางเบ็ดราวปลากระพงนี้คิดขึ้นมาเอง เพราะขณะออกไปตกปลา มีความคิดว่า ไม่ต้องการนั่งตกปลาโดยการถือเบ็ดทั้งวัน จึงคิดหาวิธีมาประยุกต์ใช้เพื่อประหยัดเวลา

การเป็นผู้ถ่ายทอด จะถ่ายทอดให้เฉพาะคนในชุมชน เพราะไม่ต้องการให้เผยแพร่ไปมาก หากมีคนทำมากก็จะแย่งกันทั้งสถานที่ ทั้งผลผลิต วิธีถ่ายทอดจะพูดคุย บอกกล่าวกัน แล้วไปนั่งทำกันเอง หรืออาจจะมาดูแล้วทำตาม สำหรับสถานที่วางเบ็ด ก็แนะนำกันเอง ใครไปวางเบ็ดตรงไหน แล้วได้ปลามาก ก็จะมาบอกกัน

4.1.6. เบ็ดทุ้ม

ผู้นำภูมิปัญญา นายประสิทธิ์ คำซิ่ง

คิดค้นด้วยตนเองจากการออกเรือไปนั่งตกปลาแล้วรู้สึกว่าจะต้องใช้เวลารอนานกว่าจะได้ปลาแต่ละตัว จึงคิดหาวิธีทุ้มแรงที่สามารถตกปลาได้หลายตัว โดยไม่ต้องนั่งรอนาน ๆ ปลาที่ได้จากการใช้เบ็ดทุ้ม จะได้หลากหลายชนิดปะปนกันไป ขึ้นอยู่กับเหยื่อที่ใช้ ซึ่งจะมีทั้ง เหยื่อกุ้งและเหยื่อปลา

ลักษณะของเครื่องมือ จะใช้เชือกเอ็นผูกทุ้มติดกับหินหรืออิฐมอญที่ใช้ถ่วงน้ำหนัก ความยาวของเชือกจะขึ้นอยู่กับระดับน้ำ จะนำเชือกเอ็นที่ผูกเบ็ดไว้ตรงปลาย มาผูกติดกับเชือกเอ็นที่ผูกทุ้ม โดยให้มีความสูงขึ้นมาจากหินหรืออิฐมอญที่ถ่วงน้ำหนักประมาณ 8 นิ้ว ความยาวของเชือกเอ็นที่มีเบ็ดผูกปลายก็จะประมาณ 8 นิ้ว เบ็ดที่ผูกไว้ปลายเชือกจะเลือกใช้แบบมีเงี่ยง เพื่อให้ปลาที่เข้ามากินเหยื่อสุบเบ็ดแล้วไม่หลุดไปง่าย ๆ ดังแสดงในภาพที่ 8

ภาพที่ 8 เบ็ดทุ้ม

วิธีการใช้งาน จะนำเบ็ดไปปล่อยในจุดที่ต้องการเรียกว่าทุ้ม ส่วนมากจะเลือกในบริเวณที่เป็นทางน้ำไหล ตามแหล่งน้ำทั่วไป ได้ทั้งกลางคลอง ริมป่าชายเลน หรือตามกองหินใต้น้ำ ปลาที่ได้จะมีหลายชนิด เช่น ปลาดุกทะเล ปลากระพง น้ำหนักเฉลี่ยของปลาที่จับได้ประมาณ 1 กิโลกรัมต่อตัว

การถ่ายทอด

การเป็นผู้รับการถ่ายทอดหรือแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา ความรู้เกี่ยวกับเบ็ดทุ้มนี้ คิดขึ้นมาเอง เพราะขณะออกไปตกปลา มีความคิดว่า ไม่ต้องมานั่งตกปลาโดยการถือเบ็ดทั้งวัน และอยากได้ปลาจำนวนมากในเวลาไม่นาน จึงคิดหาวิธีมาประยุกต์ใช้เพื่อประหยัดเวลา

การเป็นผู้ถ่ายทอด จะถ่ายทอดให้พี่น้องก่อนเป็นลำดับแรก ต่อมา พี่น้องที่ได้รับการถ่ายทอดไปก็จะถ่ายทอดให้ลูกหลานของตนเอง และลูกหลานก็จะถ่ายทอดให้คนในชุมชน ในการสอนจะสอนตั้งแต่ การผูกเบ็ด ผูกทุ้ม และวิธีการทุ้ม ใช้เวลาเรียนประมาณ 2-3 วัน ผู้เรียนก็จะ

เริ่มทำกันเองได้ ในการใช้เบ็ดทุ้มนี้ การเลือกสถานที่เป็นสิ่งสำคัญ เพราะอาจจะไม่ได้ปลาเลย หากเลือกสถานที่ไม่เป็น ดูการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำและทิศทางการไหลของน้ำไม่เป็น ส่วนนี้จำเป็นต้องใช้ประสบการณ์ ในระยะเริ่มแรกผู้สอนจะไปชี้จุดที่จะทุ้มเบ็ดให้ก่อน แล้วจะให้ผู้เรียนจดจำสถานที่กันเอง หากเลือกสถานที่ได้ดี ในระยะเวลาเพียง 1 ชั่วโมง อาจจะได้ปลามากกว่า 10 กิโลกรัม ซึ่งที่ผ่านมาในระยะทางประมาณ 100 เมตร ใช้วางเบ็ด 30 อัน ก็จะได้ปลามากแล้ว

4.1.7. อวนล้อม

ผู้นำภูมิปัญญา นายหมื่น ปริงเจะ

ลักษณะของเครื่องมือ เป็นอวนไถลอน ที่มีขนาดความยาวประมาณ 100 วา มีตาอวนห่างประมาณ 2 นิ้ว (จำนวนตาอวนจะมีประมาณ 100 ตา คิดเป็นความยาวประมาณ 3 เมตร) ถ่วงด้วยตะกั่ว หนักประมาณ 5 กิโลกรัม สำหรับทุ้มของอวนล้อมจะนิยมใช้ยางสังเคราะห์มากกว่าทุ้มพลาสติก เพราะทุ้มยางสังเคราะห์จะไม่มีเสียงดัง การใช้อวนล้อมเป็นเครื่องมือนี้จะเน้นเพื่อจับปลากระบอกมากกว่าปลาชนิดอื่น

วิธีการใช้งาน การใช้งานอวนล้อม จะวางล้อมได้ช่วงน้ำลดและน้ำไม่ไหลเชี่ยว เหตุผลที่ต้องวางช่วงน้ำลด เพราะหากเป็นช่วงน้ำขึ้นกระแสน้ำจะแรง อาจพัดเอาอวนไปติดหินและขาดได้ การวางอวนจะต้องบรรทุกไปบนเรือ ซึ่งเรือที่ใช้จะมีความยาวประมาณ 3.5 - 6 เมตร เหตุที่ไม่ใช้ลำใหญ่ เพราะส่วนมากจะวางอวนในคลองป่าชายเลน ถ้าใช้เรือลำใหญ่จะไม่คล่องตัว มีวิธีการดังต่อไปนี้

1) หากน้ำแห้งเป็นหาดลงไป ให้วางอวนล้อมเป็นวงกลม โดยสังเกตเสียงปลา หรือพฤติกรรมเวลาปลากระโดดขึ้น การวางอวนจะเริ่มวางได้ ในช่วง 5 -12 คำ หรือเวลาน้ำตายหรือน้ำแห้ง เมื่อน้ำแห้งก็จะนำอวนไปวาง เวลาที่วางอวนจะเริ่มประมาณ 1 ทุ่ม เป็นต้นไป อาจจะใช้เวลาถึงเช้า ถ้าน้ำแห้งลงไปเรื่อย ๆ แต่หากน้ำไม่แห้งจนเห็นเป็นหาดอย่างที่กล่าว แต่มีความลึกของน้ำประมาณ 1 เมตร ก็จะใช้วิธีแจวเรือเพื่อวางอวนล้อม ในลักษณะเดียวกัน

2) การวางอวนล้อม ในกรณีที่มีระดับน้ำมากกว่า 2 เมตร จะใช้วิธีล้อมและผูกกับต้นไม้

เทคนิคการวางอวนล้อม ช่วงที่น้ำลด ปลาจะว่ายทวนกระแสน้ำขึ้นมา เมื่อเห็นฝูงปลา จะลงมือวางอวน โดยเริ่มวางจากด้านข้างของฝูงปลาไปก่อน แล้วตีล้อม การวางอวนจะวางห่างฝั่งไม่เกิน 10 เมตร พออวนใกล้จะหมด ก็จะวนเข้าหาฝูง แล้วดึงขึ้น ทั้งนี้ อาจใช้วิธีแจวเรือเข้าหาฝูงปลาเพื่อให้ปลาตื่น ว่ายชนอวนไปเองก็ได้ เมื่อโอบหรือล้อมฝูงปลาได้แล้วก็ลากอวนขึ้น เทคนิคการวางอวนก็อาศัยประสบการณ์ คิดเอง พัฒนาเองจนได้ปลามากขึ้นเรื่อย ๆ

ภาพที่ 9 การวางอวนล้อม

สิ่งที่เป็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้านที่ได้รับคือ การสังเกตชนิดปลาต่าง ๆ ในช่วงแต่ละเดือนของปี พบว่า

1. เดือน มกราคม – มีนาคม ช่วงนี้น้ำจะใส จะมีปริมาณปลาจะน้อย
2. เดือน เมษายน – พฤษภาคม ช่วงนี้จะเป็นช่วงที่มีปลานขนาดใหญ่เข้ามาในคลองมากกว่าช่วงอื่น เช่น ปลาสาบ ปลากระพง ปลาเก๋า
3. เดือน พฤศจิกายน – ธันวาคม จะเป็นช่วงเวลาที่ มีปลาระบอก ปลาหางเขี้ยว มากกว่าช่วงอื่น ๆ ของปี

การถ่ายทอด

การเป็นผู้รับการถ่ายทอดหรือแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา ความรู้เกี่ยวกับอวนล้อม เกิดจากเห็นน้องเขยซึ่งอยู่อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ทำอวนล้อมปลาทู จึงคิดนำมาดัดแปลง โดยเริ่มต้นจากการไปซื้ออวนที่ตลาดมา 20 วา นำมาทดลองล้อม แต่ไม่พอกับความต้องการใช้ จึงไปซื้อมาต่อเพิ่มจนกระทั่งได้ความยาว 100 วา และใช้ขนาดนี้มาจนถึงปัจจุบัน

การเป็นผู้ถ่ายทอด ส่วนใหญ่คนที่รับการถ่ายทอดจะเป็นลูกหลานในครอบครัวมากกว่าคนนอกครอบครัว วิธีที่ใช้ในการถ่ายทอด คือ ฝึกการทำงานโดยพาไปด้วยกัน สิ่งที่จะสอนให้ ได้แก่

1. การวางอวน
2. จุดที่วางอวน
3. การฟังเสียงปลา
4. การดูระดับน้ำ และสังเกตการไหลของน้ำ
5. การนับค่า

ความเชื่อ ในการวางอวนล้อมจะมีข้อปฏิบัติที่เป็นความเชื่อดังนี้

1. จะไม่ออกหาปลาในวันศุกร์
2. คีนไหนที่จะออกเรือแล้วมีของวางขวางประตูหรือบันไดบ้าน จะส่งสัญญาณให้คนในบ้านมาเคลื่อนย้ายออกไป เพื่อไม่ให้มีอุปสรรคในการออกหาปลาในคีนนั้น
3. ไม่กำหนดว่าจะจับปลาอะไร จำนวนเท่าใด เพราะหากมีการกำหนดหรือตั้งใจ มักจะไม่ค่อยได้ปลา

อุปสรรคในการทำอวนล้อม ได้แก่

1. ถ้าไปวางอวนหลังจากที่มีเรือประมงเข้ามาวางอวนแล้ว จะไม่ได้ปลา เพราะเรือประมงจะใช้อวนตาถี่ (ขนาดตาอวนประมาณ 2 เซนติเมตร) ทำให้ปลาทุกขนาดจะถูกจับไปหมด ต้องรอให้มีน้ำขึ้น-น้ำลง รอบใหม่จึงจะสามารถวางอวนได้
2. การทำบ่อกุ้งในบริเวณใกล้เคียง หากเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนถ่ายน้ำจากบ่อเลี้ยงลงสู่คลอง ปลาส่วนใหญ่จะหนีออกสู่ทะเล ทำให้จับปลาได้น้อยหรือไม่ได้เลย
3. อวนขาด เนื่องจากอาจจะเกี่ยวกับหินใต้น้ำ ขณะที่วางอวน

4.1.8. เรือฟรีส

ผู้นำภูมิปัญญา นายกาล ปรังเจะ

ลักษณะของเครื่องมือ จะเป็นเรือประมงพื้นบ้านที่มีขนาดเล็ก ใช้ทำประมงในพื้นที่ตามแม่น้ำหรือ ลำคลอง มักใช้เป็นพาหนะในการดักปู วางไซหมึก และวางอวน ของชาวประมงพื้นบ้าน

ขั้นตอนการต่อเรือ ในการต่อเรือจะมีขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1. คัดสูตรเรือ สูตรเรือที่ใช้อยู่ในปัจจุบันมีอยู่ประมาณ 10 สูตร ส่วนใหญ่ลูกค้าที่สั่งต่อเรือจะมีการกำหนดแบบที่ต้องการมาแตกต่างกัน แต่เรือที่เป็นที่นิยมกันมากที่สุดคือ เรือท้องแบน ขนาดเรือจะกว้าง 70 - 75 เซนติเมตร ยาว 3.5 - 4 เมตร
2. เมื่อคำนวณสูตรเรือเรียบร้อยแล้ว จะไปตัดไม้ แล้วนำมาไสด้วยกบ จากนั้นทิ้งไว้ให้เนื้อไม้แห้งประมาณ 2 วัน จะเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมเพราะเนื้อไม้จะไม่สดมากแต่ก็ยังไม่แห้งจนเกินไป เป็นช่วงที่นำมาทำได้ง่าย แล้วนำไม้มาลนไฟ โดยใช้น้ำมันยางใส่ในตะเกียงแล้วจุดไฟ (เห็นจากบิดาทำ จึงทำตาม)
3. เข้าโครงเรือ ยิงกงเรือ (กงเรือ คือ ไม้รูปโค้งที่ตั้งเป็นโครงของเรือ บางที่เรียกกระดูกเรือหรือกระดูกงูเรือ)
4. ดัดไม้ให้เข้ารูปหัวเรือ
5. ใส่กงเรือหรือกระดูกเรือให้ครบทั้งลำ
6. ใส่ไม้กระดานปิดด้านข้างเรือและส่วนด้านบนช่วงหัวเรือ จากนั้นทำการตกแต่งให้สวยงามตามรูปทรงของเรือ (ดังภาพที่ 10)

ภาพที่ 10 การตกแต่งเรือฟรีส

7. ทำท้องเรือ ถ้าเป็นเรือพริสที่ได้รับความนิยม ท้องเรือจะโค้งขึ้นเล็กน้อยจากช่วงกลางลำเรือไปจนถึงท้ายเรือ (ดังภาพที่ 11)

ภาพที่ 11 การต่อเรือพริส

การถ่ายทอด

การเป็นผู้รับการถ่ายทอดหรือแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา ความรู้เกี่ยวกับการต่อเรือพริส เริ่มจากในช่วงอายุประมาณ 12-13 ปี ได้ดูบิดาที่เป็นช่างต่อเรือ และมีโอกาสได้หัดทักษะพื้นฐาน เช่น การตีไม้ให้เข้ารูป การเคาะไม้เพื่อประกอบโครงเรือ เริ่มทำเรือครั้งแรกได้เริ่มจากเรือลำเล็ก ซึ่งสามารถใช้งานได้จริง มี ขนาด 3 x 1 เมตร การถ่ายทอดของบิดาจะสอนเกี่ยวกับ

1. การตัดไม้
2. การวัดไม้โดยใช้มาตรวัดจากฝ่าเท้า ซึ่งเรียกว่า การก้าวไม้ เช่น ยาว 2 ฝ่าเท้า
3. การตัดไม้กระดานให้ได้ขนาดเรือ ซึ่งจะทำให้สามารถตัดให้เข้ารูปทรงได้ง่าย
4. การใช้เครื่องมือ กบไสไม้ เลื่อย ขวาน ซึ่งเป็นเครื่องมือในยุคการต่อเรือสมัยก่อน

โดยจะใช้เวลาในการต่อเรือประมาณ 1 เดือนต่อเรือ 1 ลำ แต่ปัจจุบันเครื่องมือมีความพร้อม และใช้งานได้สะดวก ง่ายดายมากขึ้น เช่น กบไฟฟ้า เลื่อยวงเดือน สว่านไฟฟ้า เครื่องขัดไม้ เลื่อยจิ๊กซอร์ ทำให้ลดระยะเวลาในการต่อเรือลงได้มาก โดยเรือ 1 ลำ ใช้เวลาต่อจนเสร็จพร้อมใช้งานในเวลาเพียง 1 สัปดาห์

ในการต่อเรื่อนั้น ส่วนท้องเรือจะเป็นส่วนที่ท้าทายที่สุด เพราะต้องออกแบบให้เหมาะสมกับการใช้งานของผู้ใช้ ท้องเรือต้องได้สมดุลและน้ำไม่รั่วซึมได้ง่าย

การเป็นผู้ถ่ายทอด ผู้เรียนหรือผู้รับการถ่ายทอดจะมี 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มแรก เป็นญาติพี่น้อง กลุ่มนี้ปัจจุบันสามารถนำความรู้ไปประกอบเป็นอาชีพได้แล้ว เพราะจะได้มีโอกาสสอนและเรียนรู้มาตั้งแต่เด็ก มีเวลาฝึกฝนประสบการณ์ในการทำมานานกว่ากลุ่มที่ไม่ใช่ญาติพี่น้อง การสอนจะเริ่มตันฝึกจากการไสไม้ ตัดไม้ ตัดกงไม้ และการต่อประกอบเป็นลำเรือ

กลุ่มที่สอง เป็นคนในหมู่บ้านมากกว่าคนภายนอก ปัจจุบันมีลูกศิษย์หรือผู้เรียนประมาณ 10 คน ซึ่งจะมาเริ่มเรียนตั้งแต่อายุ 12 – 20 ปี การสอนก็จะสอนเหมือนกับญาติพี่น้อง คือเริ่มฝึกจากการไสไม้ ตัดไม้ ตัดกงไม้ แต่การต่อประกอบเป็นลำเรือกลุ่มนี้ยังไม่สามารถทำได้ เพราะประสบการณ์ยังน้อย สำหรับคนภายนอกชุมชนที่มาเรียนรู้ก็จะมีอยู่บ้าง เป็นคนจากหมู่บ้านอื่น มาดู

เทคนิคการต่อประกอบเป็นลำเรือ มาเรียนรู้สูตรต่อเรือ ซึ่งสูตรการต่อเรือนี้ผู้สอนจะอาศัยการดูจากเรือในจังหวัดต่าง ๆ แล้วลองทำ ลองปรับเปลี่ยนกับสูตรของตัวเอง

เทคนิคและความเชื่อ ในการต่อเรือจะมีเทคนิคและความเชื่อ ดังนี้

1. ต้องไม่พูดคำหยาบ
2. ต้องเป็นคนใจเย็นมาก
3. ต้องเป็นคนละเอียด ช่างสังเกต
4. ต้องมีความชำนาญการใช้เครื่องมือ รู้จักเลือกใช้เครื่องมือ ในเรื่องนี้ถ้าเป็นคนที่มีความพรสวรรค์ เมื่อจับเครื่องมือจะรู้จังหวะการใช้ได้เลย

อุปสรรคในการต่อเรือพริส ได้แก่ การทำไม้หรือเตรียมไม้เพื่อเตรียมประกอบเรือ อาจจะหัก โดยเฉพาะการตัดไม้ถ้าตัดไม่เป็นไม้กระดานจะหักได้ หรือการเตรียมไม้ไม่ได้ขนาดก็จะทำให้เกิดความล่าช้า

4.2 ตอนที่ 2 องค์ประกอบการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง

จากการศึกษา องค์ประกอบการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง พบว่า องค์ประกอบแรกของการสื่อสาร ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าว คือ ผู้ส่งสาร (S) จะถ่ายทอด สาร (M) ผ่านการพูดคุยและการลงมือทำ (C) ไปยังคนในครอบครัว (S) มากกว่าคนภายนอก ผู้ส่งสารส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญ และมีประสบการณ์ในการใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านชนิดนั้น ๆ ซึ่งสามารถแสดงรายละเอียดได้ดังนี้

4.2.1. ผู้ส่งสาร (Sender)

จากการศึกษา พบว่าผู้ส่งสารในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง คือ ชาวประมงผู้ที่มีความชำนาญในเครื่องมือประมงและวิธีการในการทำประมงแต่ละชนิด โดยจะมีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทำเครื่องมือประมง การใช้เครื่องมือประมง และความเชื่อในการประมงให้กับคนภายในครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน หรือคนที่มีความสนใจเข้ามาสอบถาม หรือขอคำแนะนำในการทำเครื่องมือประมงชนิดต่าง ๆ ตามความชำนาญของผู้ส่งสาร (Sender) แต่ละคน ดังตัวอย่างคำบอกเล่าของ นายกาล ปรังเจะ (สัมภาษณ์, 2555) ผู้เชี่ยวชาญเรื่องไชปลาตุกทะเล ที่ว่า

“... เด็ก ๆ ลูก ๆ หลาน ๆ ที่มันสนใจมันก็มาถามที่บ้านนั่นแหละว่าวางพันหรือให้ได้ปลา มาก ๆ ผมก็บอกมันไปว่าเออวางพันหรือ และระดับน้ำพันหรือ ปลาถึงเข้าไซ ผมก็นั่งตรงเนี่ยแหละ นั่งบอกที่บ้านนี่แหละ ...”

เช่นเดียวกับ คำบอกเล่าของ นายกิน ปรังเจะ (สัมภาษณ์, 2555) ชาวประมงผู้ที่คิดค้นและปรับปรุงหยองดักปู ซึ่งได้ปรับปรุงเครื่องมือจากประสบการณ์ของตนเอง จากการสังเกตและลองผิด

ลองดู แล้วค่อย ๆ ปรับปรุง พัฒนาจนได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ซึ่งได้กล่าวถึงลักษณะของการเป็นผู้ส่งสารในการถ่ายทอดความรู้ที่มีให้กับผู้อื่น ดังนี้

“... เมื่อยุคเราทำได้แล้วเห็นว่ามันดีก็สอนลูก ๆ เองนี่แหละก่อน ทั้ง 5 คนเอามานั่งเรียงกันสอนตั้งแต่ ผูกหยอง แล่น้ำขึ้นน้ำลง แลว่าวางหยองพันหรือ สอนหมด พอเพื่อนบ้านเห็นว่าเราดักได้มากเขาก็มาขอให้สอน ผมก็บอกแหละนั่งแหละกันแต่ก็ไม่ละเอียดเหมือนสอนลูกเองที่ได้แหละ ๆ กันพันนั่นแหละ ...”

จากผลการศึกษา ผู้ส่งสาร ซึ่งเป็นองค์ประกอบแรกของการ ของการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง จะพบว่า ผู้ส่งสารจะเป็น ผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญ และมีประสบการณ์ในการสร้างหรือการใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านชนิดนั้น ๆ ซึ่งจะ เป็นผู้ส่งสาร เพื่อถ่ายทอดความรู้หรือภูมิปัญญาในการทำเครื่องมือ การใช้เครื่องมือ ความเชื่อ และเทคนิคต่าง ๆ ในการใช้เครื่องมือแต่ละชนิดเท่าที่ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ของผู้ส่งสารจะถ่ายทอดได้ โดยจะใช้วิธีพูดคุยให้คำแนะนำ การอธิบายพร้อมกับให้ลงมือปฏิบัติจริง เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดเข้าใจและมองเห็นภาพมากยิ่งขึ้น ความเชื่อในตัวผู้ส่งสารที่ได้รับจากผู้รับสารว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญ และมีประสบการณ์ในเรื่องที่จะถ่ายทอดเป็นอย่างดีจะช่วยทำให้เกิดการสื่อสารที่ได้ผลดีมากยิ่งขึ้นด้วย

วิจารณ์ผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า องค์ประกอบของการสื่อสารหลัก องค์ประกอบแรก คือ ผู้ส่งสารในที่นี้ หมายถึง ผู้ส่งสารเพื่อเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง ได้แก่ ผู้ถ่ายทอดที่เป็นผู้มีความรู้ความชำนาญ และเป็นผู้มีประสบการณ์ตรงในการใช้เครื่องมือชนิดนั้น ๆ เพื่อถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้รับการถ่ายทอด โดยการพูดคุย การแนะนำ และการอธิบายพร้อมกับให้ลงมือปฏิบัติจริง จากความคิดเห็นของผู้วิจัย เกี่ยวกับผู้ส่งสารว่า ผู้ส่งสารในกลุ่มนี้ ทำหน้าที่ส่งสารในรูปแบบที่เรียกว่า “การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม” ตามที่ นิยพวรรณ วรรณศิริ (2540) กล่าวว่า “...เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือรูปแบบของพฤติกรรมในด้านต่าง ๆ ของคนรุ่นเก่าให้กับคนรุ่นใหม่ของสังคมให้คนรุ่นใหม่ที่เกิดมาในสังคมหนึ่ง ๆ ตกอยู่ในวัฒนธรรมที่คนรุ่นเก่า ๆ ช่วยกันสร้างขึ้น...” เนื่องจากผู้ส่งสารในกลุ่มนี้ได้ถ่ายทอดและปลูกฝังสาร คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพังให้กับลูกหลานญาติพี่น้อง หรือคนที่สนใจภายในชุมชน เพื่อให้มีการสืบทอดการทำเครื่องมือประมงพื้นบ้านต่อไปไม่ให้สูญหาย

4.2.2. สาร(Message)

คือ ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง ซึ่งจากการศึกษาในที่นี้ พบว่า สาร (M) ที่ถูกส่งแทบทั้งหมด ได้แก่ การสร้างเครื่องมือประมง วิธีการในการทำประมง และความเชื่อในการทำประมง ที่เป็นภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้านในชุมชน ส่วนใหญ่จะเน้นการสร้างเครื่องมือประมง และเทคนิคในการสังเกตระดับน้ำ สภาพอากาศ และความเชื่อในการใช้เครื่องมือประมงชนิดต่าง ๆ เช่น นายประณีต ปริงเจะ (สัมภาษณ์, 2555) ที่กล่าวว่า

“... ไร่สวิงนี่พ่อผมเป็นคนสอนตั้งแต่แรกน้าแหละว่า เวลาเราทำสวิงนี้ เราต้องแลกก่อนว่า เราจับขนาดไหน อย่าให้เล็กแรง แล้วไม้นั้นใช้ไม้ไผ่มาทำเป็นวง แล้วเอาอวนมาครอบทำเป็นวง ตามไม้ ที่นี้เอาด้ามมาใส่เราต้องแลไม้ที่มันเหนียวหิดที่ใช้กันนี้ ใช้ไม้เทียมหรือไม้ก็ไมไ่เคียน ถึงเวลาไปครอบเราก็ต้องแลว่าตรงไหนที่จับได้ บางแห่งน้ำลัดถึงครอบได้ บางแห่งต้องรอน้ำขึ้นถึงครอบได้ แต่โดยมากจะแลข้างขึ้นข้างแรม ช่วง 4 ค่ำ ถึง 12 ค่ำ นี่น้ำตายเรือมันง่ครอบง่าย ถ้าช่วง 13 ค่ำ ถึง 3 ค่ำ นี่น้ำแรงครอบไม่ค่อยได้...”

ผลการศึกษา สาร ซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญของการถ่ายทอด จะเป็นประเด็นที่คล้าย ๆ กัน คือ 1) เรื่องราวของการสร้างหรือการประดิษฐ์เครื่องมือที่ใช้ในการทำประมงพื้นบ้าน 2) วิธีใช้งานเครื่องมือและวิธีการทำประมงพื้นบ้าน 3) ความเชื่อในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชน

วิจารณ์ผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า สาร (Message) ที่ถูกส่งโดยผู้ส่งสารทั้งหมดล้วนแต่เป็นสารที่เกี่ยวข้อง รายละเอียดการสร้างเครื่องมือประมง วิธีใช้งานเครื่องมือประมง วิธีการในการทำประมง และความเชื่อในการทำประมง ของผู้ส่งสารที่ต้องการถ่ายทอดให้กับผู้รับสารทั้งสิ้น มีทั้งที่เป็นวจนสาร และอวจนสาร ตามการแบ่งของ สุรัตน์ ตรีสกุล (2547) ทั้งนี้อาจเนื่องจากการส่งสารให้ได้ผลดี มีความเชื่อถือสูงการใช้วจนสารหรือสารที่เป็นภาษาพูดหรือเขียน ในการชี้แจงอธิบายสิ่งต่าง ๆ จะช่วยให้เข้าถึงผู้รับสารโดยง่ายที่สุด โดยที่สารที่ส่งไปจะไม่มีภาระจดบันทึกหรือจัดทำเป็นเอกสารแต่อย่างใด และเมื่อมีการใช้ร่วมกับอวจนสารซึ่งเป็นการสื่อสารหรือส่งสารที่เห็นหน้าตา ทำทาง และได้ยินเสียงที่ถ่ายทอดด้วยภาษาเดียวกัน มีการสื่อสารด้วยน้ำเสียง สีหน้า ทำทาง ที่สามารถแสดงต่อกันขณะมีการถ่ายทอดสารได้ โดยวิธีการพูดหรืออธิบาย เขียนและอ่าน จะทำให้เข้าใจถึงเรื่องราวที่ต้องสื่อมากที่สุด ประกอบการแสดงวิธีการหรือขั้นตอนต่าง ๆ ในการสร้างเครื่องมือ การใช้งาน หรือ การทำการประมง ซึ่งเป็นการกระทำให้เห็นจริง จะทำให้ผู้รับสารเข้าไปสู่เนื้อหาที่แท้จริงของสารที่ผู้ส่งสารต้องการสื่อให้ไปถึงผู้รับโดยตรงและใกล้ชิด เพื่อเป็นการเสริมการส่งสารที่เป็นวจนสารให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้น และเกิดการผิดพลาดน้อยที่สุด เช่น การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทำไซปลาตุกทะเล ซึ่งจะมีกลุ่มผู้รับการถ่ายทอด 2 กลุ่ม คือกลุ่มแรก เป็นผู้สนใจในหมู่บ้านและหลาน ๆ ที่จะเข้ามาสอบถาม ผู้ส่งสารจะถ่ายทอดสารซึ่งได้แก่วิธีการวางไซรวมถึงเทคนิคพื้นบ้านต่าง ๆ ในการเครื่องมือประเภทนี้ จะถ่ายทอดด้วยวิธีการนั่งบอกอยู่ที่บ้านเพราะส่วนใหญ่ผู้รับสารจะมีประสบการณ์บ้างแล้ว สำหรับ กลุ่มที่สอง เป็นลูกศิษย์ซึ่งเป็นเครือญาติกัน จะถ่ายทอดสารตั้งแต่เรื่องของวิธีการทำเครื่องมือ การเลือกพื้นที่และการจดจำพื้นที่ของการวางเครื่องมือในพื้นที่จริง วิธีการใช้เครื่องมือ แล้วให้ลงมือปฏิบัติไปด้วยกัน เป็นต้น

4.2.3. ช่องทางการสื่อสาร (Chanel)

จากการศึกษา องค์ประกอบการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง พบว่า ช่องทางการสื่อสารตามที่ พัทณี เจริญยา และคณะ (2541) ได้อธิบายเอาไว้ว่า คือ ช่องทางการสื่อสารที่ผู้ส่งสารใช้ส่งสารไปยังผู้รับสาร ในที่นี้ ผู้ส่งสารเลือกใช้ช่องทางการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ โดยใช้การสื่อสารระหว่างบุคคล หรือเป็นกลุ่ม ซึ่งเนื้อหาที่ถ่ายทอดผ่านการพูดคุย ส่วนใหญ่ไม่มีการกำหนดแน่นอนตายตัว ขึ้นกับความต้องการของผู้รับสารว่าต้องการรู้ประเด็นใด และผู้ส่งสารจะไม่มีการบันทึกหรือจัดทำเป็นเอกสาร แต่จะใช้การจดจำจากประสบการณ์ตรง มาบอกเล่าหรือถ่ายทอดสู่ผู้รับสาร โดยใช้การสนทนาในกลุ่มของผู้ส่งสารและผู้รับสารกันเองเป็นส่วนใหญ่ จากคำบอกเล่าของนาย นายประดิษฐ์ คำชิง (สัมภาษณ์, 2555) ที่กล่าวว่า

"... เนี่ยลูกผมก็ผมนี่แหละสอนมันให้ทำ ไซปลาเก่านี้ ก็บอกให้มันทำ ตอนสอนเราก็บอกปากไป เล่าไป แล้วก็นั่งแลนั่งบอกแต่ให้มันทำเองนะ เหมือนกันเลยกับสอนคนอื่น ให้เขานั่งทำเองผมเท่าแต่บอก ทำให้แลมั่งบางที ถ้าให้เขาทำเองแล้วเรบอก เขาก็ได้จำได้มากกว่าที่เราสอนปากเปล่า เพราะแบบนั้นมันจะไม่เห็นภาพ เพราะว่ามันไม่ได้ลองทำ ..."

จะเห็นว่าจากการศึกษาจะพบว่า ช่องทางการสื่อสาร ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง ผู้ส่งสารได้ใช้ช่องทางการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการมากที่สุดหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นวิธีหลักในการถ่ายทอดภูมิปัญญาก็ได้ โดยใช้การพูดคุยระหว่างบุคคล แบบตัวต่อตัวหรือการให้คำแนะนำเป็นกลุ่มตามความสนใจ แต่อาจจะมีการสาธิตของผู้ส่งสารประกอบคำอธิบายในบางครั้ง ร่วมกับการปฏิบัติหรือลงมือทำของผู้รับสาร โดยที่ผู้ส่งสารจะให้คำแนะนำอยู่ด้วย เพื่อให้ผู้รับสารมีความเข้าใจ และจดจำเนื้อหาของสารที่ผู้ส่งสารอธิบายได้อย่างชัดเจนซึ่งบรรยากาศในการสื่อสารจะมีความเป็นกันเองมากกว่าการเรียนรู้หรือรับการถ่ายทอดแบบที่เป็นการเรียนตามหลักสูตรหรือในห้องเรียน ทำให้ผู้รับสารเกิดความรู้สึกผ่อนคลาย ไม่กดดัน เคร่งเครียด และสามารถพูดคุยหรือซักถามประเด็นข้อสงสัยได้มากขึ้น ซึ่งก่อให้เกิดการสื่อสารสองทาง ที่จะทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้นด้วย

วิจารณ์ผลการวิจัย

ช่องทางการสื่อสาร เป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งของการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง และเป็นวิธีการที่จะนำสารที่ผู้ส่งสารต้องการส่งไปยังผู้รับสาร ช่องทางการสื่อสารที่ผู้ส่งสารเลือกใช้ เป็นช่องทางการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ โดยใช้การพูดคุย เนื่องจากผู้รับสารเป็นบุคคลในครอบครัว ญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้าน ซึ่งมีความคุ้นเคยระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารอยู่แล้ว การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการจะทำให้ผู้รับสารรู้สึกเป็นกันเอง ซึ่งเป็นการง่ายที่จะสร้างความเข้าใจ และเกิดการจดจำเนื้อหาของสารที่ผู้ส่งสารอธิบายได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้ผู้รับสารเกิดความรู้สึกดี และสามารถพูดคุยหรือซักถามประเด็นข้อสงสัยได้มากขึ้น

4.2.4. ผู้รับสาร (Receiver)

จากการศึกษา พบว่า ผู้รับสารในการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง ส่วนใหญ่จะเป็น บุตรหลาน ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน หรือผู้ที่มีความสนใจในเรื่องการทำประมงพื้นบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชน เพราะคนส่วนใหญ่ในชุมชนจะประกอบอาชีพประมง จึงจะมีการพูดคุยหรือแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร ความรู้กันบ่อยครั้ง จึงทำให้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเพื่อการประกอบอาชีพของคนในชุมชนด้วยกันเอง เป็นไปตามคำบอกเล่าของ นายหมื่น ปรังเจะ (สัมภาษณ์, 2555)

“...เราก็คูยกกันอยู่แล้วในชุมชน ก็รู้จักกัน ก็หลงว่าใครจับได้มากได้น้อย ใครจับได้มากเราก็ถามว่าเออทำหรือที่จับได้มาก จับตรงไหน จับหรือถึงได้มาก ก็คูยกกันหลงกัน ช่วย ๆ กันทำมาหา กิน ...”

จากการศึกษา พบว่า ผู้รับสารที่รับสารผ่านช่องทางการสื่อสารตามการแบ่งของ สุรัตน์ ตรีสกุล (2547) ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง คือบุตรหลาน ญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้าน หรือผู้อาศัยอยู่ในชุมชน ซึ่งมีความสนใจที่จะเพิ่มพูนความรู้ ทักษะความสามารถของตนในการทำประมงพื้นบ้าน เพื่อให้ได้รับรายได้มากขึ้น จากการได้ผลผลิตมากขึ้น

วิจารณ์ผลการวิจัย

จากการศึกษา พบว่า ผู้รับสารทั้งหมดได้รับข้อมูล ข่าวสาร ตามความต้องการของตนเอง โดยเมื่อผู้รับสารมีความต้องการรู้เกี่ยวกับการสร้าง การใช้งาน เทคนิคการใช้ เครื่องมือประมงชนิดใดที่ตนเองสนใจ ก็จะไปหาผู้ส่งสารซึ่งมีความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติ เพื่อนบ้าน หรือคนในชุมชนได้โดยตรง ในการรับสาร ผู้รับจะได้รับสารจากการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ ร่วมกับการได้ดู การสาธิตของผู้ส่งสาร หรือการลงมือทำของผู้รับสารเอง ทำให้การถ่ายทอดสารสามารถทำได้ตรงตามวัตถุประสงค์ของผู้ส่งสารและตรงตามความต้องการของผู้รับสารด้วยเช่นกัน ทำให้ผู้รับสารมีความเข้าใจในเนื้อหาของสารที่ผู้ส่งสารต้องการจะส่งหรือถ่ายทอด และในขณะเดียวกัน ผู้รับสารก็สามารถสอบถามข้อสงสัยหรือปัญหาที่เกิดขึ้นจากการได้รับสาร จากผู้ส่งสารได้โดยตรงในขณะนั้น ทำให้การสื่อสารเกิดประสิทธิภาพมากขึ้น

ภาพที่ 12 องค์ประกอบการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

5.1 ปัญหาการวิจัย

การเปลี่ยนแปลงประชากรที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ได้ส่งผลต่อแหล่งอาหารของประชากรโดยเฉพาะแหล่งอาหารด้านโปรตีน แหล่งโปรตีนในภาคพื้นดินไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชากรที่เพิ่มขึ้นได้อย่างเพียงพอ จึงมีความจำเป็นต้องหาแหล่งโปรตีนทดแทน โปรตีนจากสัตว์น้ำจึงกลายเป็นแหล่งอาหารที่ได้รับความสนใจมากขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการดังกล่าว ส่งผลให้อาชีพการประมงหรือการจับสัตว์น้ำมีการขยายตัวมากขึ้น มีการใช้เครื่องมือที่หลากหลายเพื่อจับสัตว์น้ำให้ได้ในปริมาณมากจนส่งผลกระทบต่อปริมาณสัตว์น้ำ ทำให้ปริมาณสัตว์น้ำลดน้อยลง จากปัญหาดังกล่าวผู้ที่ทำการประมงพื้นบ้านจึงหันกลับมาสนใจเครื่องมือประมงที่เกิดจากภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ของท้องถิ่นตามอย่างบรรพบุรุษ ผ่านการเรียนรู้การถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อจับสัตว์น้ำแทนเครื่องมือที่มีความทันสมัยซึ่งใช้กันมากในปัจจุบันที่เน้นให้ได้ปริมาณผลผลิตมากกว่าการจับแบบดั้งเดิมที่มีการอนุรักษ์สัตว์น้ำร่วมด้วย

ชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง เป็นชุมชนที่มีพื้นที่ส่วนหนึ่งติดต่อกับทะเลอันดามัน ทำให้อาชีพสำคัญของผู้ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้คือ การทำประมง ในระยะแรกการทำประมงของชุมชนเป็นการทำเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก แต่ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการเข้ามาของนายทุนต่างถิ่นมากขึ้น และการเข้ามาจับสัตว์น้ำของผู้ทำประมงจากชุมชนอื่น โดยใช้เครื่องมือประมงที่มีการทำลายล้างสูง เช่น อวนรุน อวนลาก ที่มีตาขนาดเล็ก ฯลฯ ทำให้ทรัพยากรทางทะเลเกิดความเสื่อมโทรม ปริมาณและขนาดสัตว์น้ำที่คนในชุมชนจับได้ลดจำนวนลง พื้นที่ป่าชายเลนถูกบุกรุกและทำลาย เพื่อเข้าใช้ประโยชน์จากการสัมปทานไม้ด้วยการทำถ่าน ส่งผลให้จำนวนป่าลดลงอย่างมาก สัตว์น้ำที่เคยมีอย่างอุดมสมบูรณ์ก็ลดลงอย่างมากด้วยเช่นกัน สร้างความเดือดร้อนให้แก่คนในชุมชนเป็นอย่างมาก คนในชุมชนจึงมีการรวมตัวกันเพื่อพยายามหาทางแก้ไข ปัญหาที่ประสบอยู่ในหลายวิธีการ เช่น การกำหนดเขตอนุรักษ์ การปลูกป่าชายเลน การกำหนดระเบียบในการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนและการทำประมงในเขตพื้นที่ของชุมชน การสอดส่องดูแลผู้ที่ทำผิดระเบียบการประมงของชุมชนในด้านต่าง ๆ รวมทั้งการส่งเสริมและสนับสนุนให้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงแบบดำรงชีพให้มากขึ้น มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้สู่คนรุ่นหลัง เพื่อให้สืบทอดเป็นความรู้ในการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัว โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์น้ำเพื่อให้ลูกหลานได้มีกินมีใช้ต่อไป มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการจัดการป่าชายเลนและทรัพยากรสัตว์น้ำ มีการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชายเลนของชุมชน มีคณะกรรมการติดตามและตรวจสอบการใช้เครื่องมือประมงให้มีความถูกต้องและไม่ส่งผลเสียต่อทรัพยากรทางทะเล เป็นต้น (องค์การบริหารส่วนตำบลลิพัง, 2552)

5.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

วัตถุประสงค์สำคัญเป็นการศึกษา องค์ประกอบของการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง โดยศึกษากระบวนการสื่อสารในแง่ขององค์ประกอบต่าง ๆ ของกระบวนการ อันได้แก่ผู้ส่งสาร ตัวสารหรือเนื้อหา ช่องทางหรือวิธีการสื่อสาร และผู้รับสาร จะช่วยให้เข้าใจว่าในแต่ละองค์ประกอบนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีความสัมพันธ์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร

ข้อมูลจากการวิจัยในครั้งนี้ จะได้นำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการส่งเสริมการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน โดยใช้องค์ประกอบในการสื่อสารที่จะทำให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและชุมชนได้มีส่วนร่วมในการสื่อสารเพื่อการสืบทอดองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกัน

5.3 วิธีการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง องค์ประกอบของการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เนื่องจากการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนนั้น มีความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กับบุคคลหลายส่วนในชุมชน ผู้วิจัยได้ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงกลุ่มเป้าหมาย และเก็บข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะจง (Focused interview) ที่เน้นการได้รับข้อมูลจากผู้ที่มีความเกี่ยวเนื่องและมีความสัมพันธ์กับการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำประมง คือ 1) ผู้อาวุโสหรือผู้นำที่ไม่เป็นทางการในชุมชน ได้แก่ ราษฎ์ชาวบ้าน ผู้ที่เกษตรกรหรือชุมชนให้การนับถือว่าเป็นผู้มีความรู้และความเชี่ยวชาญในภูมิปัญญาแต่ละประเภท 2) เกษตรกรที่ประกอบอาชีพประมงในชุมชน ได้แก่ ผู้ที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านในชุมชน

5.4 สรุปผลการวิจัย

5.4.1. ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ เครื่องมือประมง วิธีการในการทำประมง และความเชื่อในการทำประมงพื้นบ้านในชุมชน พบว่า เครื่องมือประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง มีทั้งหมด 8 ชนิดได้แก่ 1) ไชปลาตุกทะเล 2) หयोगดักปู 3) ไชปลาเก๋า 4) สวิงครอบปลา กุ้ง 5) เบ็ดราวปลากระพง 6) เบ็ดทุ้ม 7) อวนล้อม และ 8) เรือฟรีส จากการศึกษาพบว่า เครื่องมือประมงพื้นบ้านในชุมชนนั้นจะมีการสร้างหรือประดิษฐ์ขึ้นจากวัสดุที่มีอยู่ในชุมชนหรือมีอยู่ในธรรมชาติซึ่งหาได้ไม่ยาก วิธีการทำเครื่องมือจะเป็นการสอนหรือถ่ายทอดกันต่อมาจากคนในครอบครัวจากรุ่นสู่รุ่น โดยชาวประมงจะเรียนรู้จากประสบการณ์ในการทำประมง หรือปัญหาในการใช้เครื่องมือเพื่อทำการประมงที่ประสบกับตนเอง และหาวิธีคิด หรือปรับปรุงเครื่องมือประมงให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และได้ถ่ายทอดให้กับบุตรหลาน ญาติพี่น้อง หรือคนในชุมชนที่สนใจเข้ามาเรียนรู้ จากรุ่นสู่รุ่นจนกลายเป็นภูมิปัญญาที่มีอยู่ในพื้นที่ ทำให้ชาวประมง

สามารถทำการประมงพื้นบ้านเพื่อหาเลี้ยงชีพได้ และยังคงมีการใช้เครื่องมือประมงที่เป็นภูมิปัญญาอยู่ในปัจจุบัน

2. การสื่อสารเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง

จากการศึกษาหัวข้อดังกล่าวพบว่า ผู้ส่งสาร (Sender) คือ คนในชุมชนที่มีความรู้ ความชำนาญ ความเชี่ยวชาญ ในด้านการทำประมงพื้นบ้าน เป็นผู้ถ่ายทอดสาร (Message) ซึ่งเนื้อหาสาระของสารที่ถ่ายทอดจะเกี่ยวกับ เครื่องมือประมงพื้นบ้าน วิธีการหรือเทคนิคในการทำประมงพื้นบ้าน และความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้าน การถ่ายทอดจะผ่านช่องทางการสื่อสาร (Channel) แบบไม่เป็นทางการ โดยการใช้การพูดคุย การสาธิต และการลงมือปฏิบัติตามคำบอก เป็นช่องทางหลักในการถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง ซึ่งผู้รับสาร (Receiver) ส่วนใหญ่ จะเป็นคนในครอบครัว เครือญาติ และมีคนในชุมชนบ้างแต่ไม่มากนัก

2.1 ผู้ส่งสาร (Sender) จากการวิจัย พบว่าผู้ส่งสารในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง คือ ชาวประมงผู้มีความรู้ ความชำนาญ หรือเชี่ยวชาญในการทำประมงเพื่อจับสัตว์น้ำแต่ละประเภท โดยเป็นผู้ที่ได้รับความเชื่อถือจากคนในชุมชนว่า มีความเชี่ยวชาญในการทำเครื่องมือประมง มีความรู้และประสบการณ์ในการทำประมงด้วยวิธีการหรือใช้เทคนิคต่าง ๆ และเป็นผู้ที่มีข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อในการทำประมงพื้นบ้าน ที่ได้รับการถ่ายทอดต่อมาจากรุ่นบรรพบุรุษ เมื่อผู้ส่งสารได้รับความไว้วางใจ ความเชื่อถือในตัวผู้ส่งสาร จะเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความเชื่อถือในข่าวสารที่ถูกถ่ายทอดด้วยว่ามีความถูกต้อง สามารถยอมรับไปปฏิบัติได้

2.2 สาร (Message) ในชุมชนชาวประมงพื้นบ้านลิพัง สารที่ถูกส่งจากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร คือ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชน ในประเด็นต่อไปนี้

2.2.1 การสร้างเครื่องมือประมง เนื้อหาของสารจะเป็นขั้นตอนการทำหรือการประดิษฐ์เครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ทำเครื่องมือ วิธีการทำ/สร้างเครื่องมือ

2.2.2 วิธีการหรือเทคนิคในการทำประมง เนื้อหาของสารจะเกี่ยวกับ วิธีการใช้เครื่องมือ การเลือกพื้นที่ใช้งาน และสภาพแวดล้อมในการทำประมง เช่น ช่วงเวลา ระดับน้ำ และ

2.2.3 ความเชื่อในการทำประมง เนื้อหาของสารจะเป็นเรื่องราว ความเชื่อและพิธีกรรมในการทำประมงพื้นบ้าน ที่มีสืบต่อกันมาและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

2.3 ช่องทางการสื่อสาร (Channel) ช่องทางการสื่อสารที่ผู้ส่งสารใช้ส่งสารเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง ได้แก่ การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ โดยวิธีการที่ใช้คือ

2.3.1 การพูดคุย ทั้งที่เป็นการพูดคุยแบบรายบุคคล และการพูดคุยในลักษณะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ โดยไม่มีการกำหนดเวลาที่แน่นอน อาศัยความสะดวกของผู้ส่งสารและผู้รับสารเป็นสำคัญ เนื้อหาของสารในการพูดคุยจะไม่ตายตัวเช่นเดียวกัน แต่จะขึ้นกับความต้องการของผู้ส่งสารและผู้รับสาร เช่นเดียวกับสถานที่ในการพูดคุย ส่วนมากจะเป็นการพูดคุยภายในครอบครัว ที่บ้านเรือนหรือบริเวณที่ใช้เป็นสถานที่ประดิษฐ์หรือสร้างเครื่องมือ แต่หากเป็นช่วงที่ต้องมีการลงมือทำ การพูดคุยเพื่อถ่ายทอดก็จะเกิดขึ้นในสถานที่จริงที่ลงมือปฏิบัติ เช่น ในลำคลองของชุมชน หรือชายฝั่งทะเล เป็นต้น ซึ่งการมีส่วนร่วมในการสื่อสารของผู้ส่งสารและผู้รับสารจะเกิดขึ้นตลอดเวลาของการพูดคุย โดยการพูดคุยจะเป็นไปในลักษณะของการสื่อสารแบบสองทาง เป็นการพูดคุยแบบง่าย ๆ ไม่มีพิธีรีตอง ซึ่งจะเป็นการสร้างบรรยากาศที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้ง่าย

2.3.2. การสาธิต เป็นวิธีการที่ผู้ส่งสารใช้ในการถ่ายทอดเนื้อหาของสารอีกวิธีหนึ่ง โดยการสาธิตจะใช้ควบคู่ไปกับการอธิบายประกอบของผู้ส่งสาร ซึ่งในการถ่ายทอดผู้ส่งสารจะต้องทำให้ผู้รับสารเห็นลักษณะจริงของสิ่งที่ต้องการถ่ายทอด นอกจากการใช้คำพูดในการส่งสารเพียงอย่างเดียว การสาธิตจะช่วยให้ผู้รับสารมีความเข้าใจมากยิ่งขึ้นในสิ่งที่ต้องการถ่ายทอด ในระหว่างการสาธิตผู้รับสารอาจจะมีส่วนร่วมในการสื่อสารด้วยในบทบาทของการเป็นผู้ช่วยผู้ส่งสารในการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ สถานที่ หรือเป็นลูกมือขณะที่ผู้ส่งสารสาธิตให้ดู

2.3.3 การลงมือปฏิบัติ เป็นช่องทางที่ผู้ส่งสารใช้ในการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดเนื้อหาของสาร โดยจะให้ผู้รับสารได้ลงมือปฏิบัติจริงด้วยตนเอง ในสถานที่จริงภายใต้สถานการณ์จริง ซึ่งผู้ส่งสารจะทำหน้าที่ในการให้ข้อมูล ส่วนผู้รับสารจะเป็นผู้ลงมือปฏิบัติ แต่ผู้ส่งสารอาจจะเข้าร่วมในการปฏิบัติด้วยในบางกรณี เช่น การเก็บถั่ว ซึ่งต้องใช้แรงงานมาก ในวิธีการนี้ผู้ส่งสารและผู้รับสารจะมีส่วนร่วมในการสื่อสารด้วยกันทั้งที่เป็นวัจนสารและอวัจนสาร เนื่องจากในการปฏิบัติจริงในพื้นที่นั้น บางครั้งจะไม่สามารถใช้เสียงดังได้ เพราะจะทำให้สัตว์น้ำที่ต้องการจับเกิดการตื่นตกใจ จึงมีความจำเป็นที่การสื่อสารจะต้องใช้อวัจนภาษาร่วมด้วย ผู้ส่งสารและผู้รับสารจึงจำเป็นที่จะต้องมีความเข้าใจร่วมกันอย่างถูกต้องในการแปลความหมายของภาษาที่ใช้

2.4 ผู้รับสาร (Receiver) ผู้รับสารในการสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลี้พิง ส่วนใหญ่จะเป็นคนในครอบครัว บุตรหลาน ญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้าน หรืออาศัยอยู่ในชุมชนที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน เพราะมีโอกาสในการพบปะกันได้ง่าย ทำให้มีการพูดคุยหรือแลกเปลี่ยนความรู้กันอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับการประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน การเกิดความต้องการที่จะเรียนรู้ถึงเครื่องมือที่ใช้ วิธีการทำการประมง และความเชื่อต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งที่ผู้รับสารในความสนใจ ก่อให้เกิดการสื่อสารเพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลได้ง่าย ประกอบกับผู้รับสารมีประสบการณ์ ความรู้ และทัศนคติที่ดีต่อการทำประมงพื้นบ้าน การอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันยังทำให้ผู้ส่งสารและผู้รับสารมีลักษณะทางสังคมที่เหมือนกัน เช่น วัฒนธรรม

ประเพณี จึงทำให้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเพื่อการประกอบอาชีพของคนในชุมชนด้วยตนเองได้ง่ายขึ้น เพราะผู้ส่งสารและผู้รับสารมีประสบการณ์ที่เหมือนกัน จึงสามารถเลือกใช้ภาษาและวิธีการถ่ายทอดที่เหมาะสมได้ทำให้การสื่อสารเกิดประสิทธิภาพมากขึ้น

5.4.2. ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

จากผลการวิจัย พบว่า องค์ประกอบการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชนลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง ทั้ง 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ผู้ส่งสาร สาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร ต่างมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้านของชุมชน ทำให้ยังสามารถสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวไว้ได้จนถึงปัจจุบัน ซึ่งจากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อเป็นข้อมูลเพิ่มเติมให้ชุมชนนำไปพิจารณาร่วมกัน และปรับใช้ในโอกาสที่เหมาะสม ซึ่งจะทำให้การสื่อสารเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความครบถ้วนขึ้น ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัยมีดังนี้

1. ผู้ส่งสาร จากผลการวิจัยพบว่าผู้ส่งสารในปัจจุบันมีจำนวนน้อย เนื่องจากต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์และมีความสามารถในการปฏิบัติอย่างแท้จริงจนได้รับความเชื่อถือ ทำให้การส่งสารไปยังผู้รับสารจำนวนมากยังไม่สามารถทำได้ ดังนั้น ผู้นำของชุมชนหรือองค์กรในชุมชนควรจะต้องใช้การจัดการองค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวผู้ส่งสาร ให้สามารถถ่ายทอดได้อย่างต่อเนื่องและเพิ่มจำนวนผู้รับสารให้มากขึ้นได้

2. สาร ซึ่งคือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงพื้นบ้าน จากผลการวิจัยพบว่ายังไม่มีรวบรวมองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าว จึงควรมีการดำเนินการดังนี้

2.1 เผยแพร่ออกไปสู่ชุมชนและบุคคลภายนอกให้มากขึ้น เช่น จัดให้เป็นกิจกรรมในการเรียนการสอนของนักเรียนในพื้นที่ หรือการนำเสนอผ่านสื่อต่าง ๆ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักของสังคม ซึ่งจะทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการสืบทอดต่อไป

2.2 รวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น ในลักษณะของสื่อต่าง ๆ เช่น เอกสาร สิ่งพิมพ์ วิดีโอ เพื่อให้สามารถใช้เป็นแหล่งข้อมูลในการถ่ายทอดให้คนในชุมชนที่ไม่ใช่เพียงคนในครอบครัว หรือคนที่มีความสนใจจากภายนอกได้ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชน

3. ช่องทางการสื่อสาร จากผลการวิจัยพบว่า ช่องทางการสื่อสารที่ใช้ยังเป็นการเลือกช่องทางเพื่อการถ่ายทอดแก่ผู้รับสารภายในครอบครัวหรือชุมชนเท่านั้น ดังนั้น ควรเพิ่มช่องทางการสื่อสารให้มากขึ้น เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มีการเผยแพร่ไปสู่สังคมที่กว้างขึ้นกว่าการเผยแพร่เฉพาะในครอบครัวหรือชุมชนดังในปัจจุบัน ช่องทางที่สามารถใช้ในการสื่อสารในปัจจุบันสามารถเลือกใช้ได้ตามความต้องการและความเหมาะสมของชุมชน เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อออนไลน์ การจัดกิจกรรมประจำปี การจัดแสดงนิทรรศการในโอกาสต่าง ๆ เป็นต้น

4. ผู้รับสาร จากผลการวิจัยพบว่า ผู้รับสารเกือบทั้งหมดเป็นคนในครอบครัวหรือคนในชุมชน จึงควรมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไปยังผู้รับสารที่เป็นคนภายนอกชุมชนให้มากขึ้น โดยผ่านช่องทางของการสื่อสารที่ต่างไปจากปัจจุบันดังได้เสนอแนะแล้ว เพราะการส่งสารไปยังผู้รับสารภายนอกชุมชนจะเป็นการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ข้อมูลของภูมิปัญญา

ท้องถิ่นของชุมชน ให้เป็นที่รู้จักของผู้รับสารจำนวนมากขึ้น ทำให้เพิ่มความสามารถในการสืบ
ทอดหรืออนุรักษ์ภูมิปัญญานี้ต่อไปได้

เอกสารอ้างอิง

- กมลทิพย์ คงประเสริฐอมร. 2548. ภูมิปัญญาท้องถิ่น: นวัตกรรมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. **ภูมิปัญญากับการสร้างพลังชุมชน**. เอกสารวิชาการลำดับที่ 44. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยา สิรินคร.
- กรมวิชาการ. 2542. **คู่มือการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- กล้า สมตระกูล. 2536. เครือข่ายการเรียนรู้ : ยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อความยั่งยืน. **การศึกษาแห่งชาติ**. 4 (เมษายน-พฤษภาคม 2536) : 60-68.
- กระทรวงศึกษาธิการ. 2540. **บรรณานุกรมข้อมูลศูนย์กลางการเรียนรู้ในชุมชน**. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- กรุงเทพธุรกิจ. 2558. **เปิดเครื่องมือต้องห้าม ประมงอวนล้อมผิดกฎไอยูยู**. <http://daily.bangkokbiznews.com/detail/209337> . (สืบค้นเมื่อ 18 ตุลาคม 2558).
- กาญจนา แก้วเทพ. 2543. **สื่อเพื่อชุมชน การประมวลองค์ความรู้**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาการศึกษา สื่อสารมวลชน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จรรุวรรณ ธรรมวัตร. 2538. **วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน**. มหาสารคาม: โรงพิมพ์สิริธรรมออฟเซต.
- ทัศนีย์ ทองไชย. 2542. **สภาพและแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี**. วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์. 2540. **การสื่อสารในกลุ่ม**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธวัช ปุณโณทก. 2531. **ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน ทัศนะของอาจารย์ปรีชา พิณทอง ทิศทางหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ: เจริญวิทยการพิมพ์.
- ธิดิมา ทิพย์สังวาลย์. 2544. **กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาตำบลทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย**. วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- นันทสาร สีสลับ และคณะ. 2541. **แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- นิตี เอี้ยวศรีวงศ์. 2536. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร. **วารสารทิศทางไท**. 5 (สิงหาคม 2536) : 1-10.
- นียบรรณ วรรณศิริ. 2540. **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- ปฐม นิคมานนท์. 2535. การค้นหาความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ประสานมิตร.
- ปนัดดา บำรุง. 2534. ภูมิปัญญาชาวเขาในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. ภาษาและวัฒนธรรม. 10 (กรกฎาคม - ธันวาคม) : 65-69.
- ปลอดประสพ สุรัสวดี. 2535. การประมงทางทะเล. เอกสารประกอบการบรรยาย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิชาการทหารเรือชั้นสูง พระราชวังเดิม.
- ประมะ สตะเวทิน. 2540. หลักนิเทศศาสตร์. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- ประเวศ วะสี. 2533. ปัญหาวิกฤตด้านชนบทสู่ทางรอด. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- _____. 2534. “แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น.” ใน เอกสารประกอบการสัมมนาภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- ประเวศ วะสี. 2541. ภูมิปัญญาไทย-ภูมิปัญญาเทศ. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- พวงเพ็ญ ชูรินทร์. 2548. บุคลิกภาพที่มีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดความรู้ของผู้นำการทอดผ้าในชุมชนทอดผ้าไหมพุ่มเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี. สุราษฎร์ธานี: สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- พัชนี เชยจรรยา เมตตา วิวัฒนานุกูล และถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์. 2541. แนวคิดหลักนิเทศศาสตร์. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เพิ่มศักดิ์ เพ็ญมากและคณะ. 2544. เครื่องมือประมงทะเลพื้นบ้านในจังหวัดสตูล. กรุงเทพฯ: กรมประมง.
- มณฑา พิพัฒน์เพ็ญ. 2540. การมีส่วนร่วมและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านในการสอนดนตรีพื้นบ้านในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มานะ ช่วยชู. 2538. วัฒนธรรมของชุมชนภาคใต้ในการใช้ทรัพยากรชายฝั่ง. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- รณลักษณ์ อินตะ. 2552. รูปแบบและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการประดิษฐ์เครื่องสักการะล้านนา: หมากส้ม หมากเบ็ง ต้นดอก ต้นเทียน และต้นผึ้ง. วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตร์ มหาบัณฑิต อาชีวศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- รัตนะ บัวสนธ์. 2539. “แนวทางการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น” วารสารมหาวิทยาลัยนเรศวร. 4(6): 2; กรกฎาคม-ธันวาคม, 2539.
- เลิศชาย ศิริชัย. 2547. ภูมิปัญญาท้องถิ่น : จากข้อเท็จจริงยกระดับสู่กระบวนการทัศน ความเข้มแข็งของชุมชน. นครศรีธรรมราช : สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.

- วรรณภา สุชาติสุธาธรรม. 2539. **บทบาทและผลกระทบของโทรทัศน์ที่มีต่อความคิดเห็นในการ
ได้รับความรู้ด้านวัฒนธรรมไทยและการตระหนักถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย.** วิทยานิพนธ์
สาขาวารสารศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรินทรา ไกยรวงศ์. 2541. **ทะเลชุมชน : คู่มือกฎหมายสำหรับชาวประมงพื้นบ้าน.** กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์สมใจการพิมพ์.
- วิจิต นันทสุวรรณ. 2528. **ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานพัฒนา. วารสารสังคมพัฒนา. 8 (เมษายน
2538).**
- วิฑูรย์ ปัญญากุล. 2547. **ปลาหายไปไหน. โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ มุลนิธิเพื่อ
การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสายใยแผ่นดิน.**
- วุฒิชัย วังคะฮาด, เฉลิมชาติ อรุณโรจน์ประไพ, ธีรราชย์ เรืองพริ้มและธีรภัทร ศุภสิริพงศ์. 2544.
**การศึกษาเครื่องมือประมงพื้นบ้านในอ่าวพังงาและอ่าวกระเป๋. เอกสารวิชาการศูนย์พัฒนา
ประมงชายฝั่งอันดามัน จังหวัดภูเก็ต 7. ภูเก็ต: ศูนย์พัฒนาประมงชายฝั่งอันดามัน จังหวัด
ภูเก็ต.**
- สุธิวงค์ พงศ์ไพบุลย์. 2540. **ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้. ทักษิณคดี. 4 (กุมภาพันธ์-กรกฎาคม) :
21-41.**
- _____. 2544. **โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.**
- สุรัตน์ ตรีสกุล. 2547. **หลักนิเทศศาสตร์. กรุงเทพฯ: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
สวนสุนันทา.**
- สามารถ จันทรสूरย์. 2536. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.**
- เสรี พงศ์พิศ. 2536. **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด.**
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2551. **คู่มือการสรรหาและคัดเลือกครูภูมิปัญญาไทย.
กรุงเทพฯ: บริษัท 21 เซ็นจูรี่.**
- เหม ทองชัย. 2545. **ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรภาพพัฒนา.**
- องค์การบริหารส่วนตำบลลิพัง. 2552. **แผนพัฒนาสามปี (2552-2554). ตรัง: องค์การบริหารส่วน
ตำบลลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง.**
- อรวรรณ ปิลาณ์ธน์โอวาท. 2540. **การตรวจสอบการสื่อสารในองค์กร. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.**

อังกฤษ สมคะเนย์. 2535. **สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านใช้พัฒนาหลักสูตรในโรงเรียน
ประถมศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี.** วิทยานิพนธ์ ครุศาสตร์
มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอกรัตน์ ภักดีวุฒิกุล และ สุภัทรตรี ไหมคง. 2551. **กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการประมงเครื่องมือทำ
การประมงในพิกัด (4).** <http://group1-51.blogspot.com/2008/09/4.html> (สืบค้นเมื่อ
18 กุมภาพันธ์ 2558).

บุคคลานุกรม

นายกาล ปริงเจะ บ้านเลขที่ 52/3 หมู่ 7 ตำบลลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง
สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 9, 10 มกราคม 2555

นายกิน ปริงเจะ บ้านเลขที่ 53/2 หมู่ 7 ตำบลลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง
สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 11, 13 มกราคม 2555

นายประดิษฐ์ คำชิง บ้านเลขที่ 91/5 หมู่ 7 ตำบลลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง
สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 12, 15 มกราคม 2555

นายประณีต ปริงเจะ บ้านเลขที่ 152 หมู่ 7 ตำบลลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง
สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2555

นายหมื่น ปริงเจะ บ้านเลขที่ 152 หมู่ 7 ตำบลลิพัง อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง
สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 18, 19 มกราคม 2555